

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
(Türk Din Mûsikîsi)

CELVETİYYE'DE MÛSİKÎ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN HÜSEYİN ORHAN

BURSA – 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
(Türk Din Mûsikîsi)

CELVETİYYE'DE MÛSİKÎ

YÛKSEK LİSANS TEZİ

HASAN HÛSEYİN ORHAN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Zinnur KANIK

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Anabilim Dalı, Türk Din Mûsikîsi Bilim Dalı'nda 701622014 numaralı Hasan Hüseyin ORHAN'ın hazırladığı "CELVETİYE'DE MÛSİKÎ" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 12/09/ 2019 günü 13.00 - 14.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **BASARILI** (başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna **OYBİRLİĞİ** (oybirliği / ~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Zinnur KANIK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Erhan ÖZDEN

İstanbul Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU

Bursa Uludağ Üniversitesi

Tarih

12.09.2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “CELVETİYYE’DE MÛSİKÎ” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

27/08/2019

Adı Soyadı :Hasan Hüseyin ORHAN

Öğrenci No : 701622015

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı : Türk Din Mûsikîsi

Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: **CELVETİYYE'DE MÛSİKÎ**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 43 sayfalık kısmına ilişkin, 27/08/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.
27/08/2019

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Hasan Hüseyin ORHAN
Öğrenci No: 701622015
Anabilim Dalı: Türk İslam Tarihi ve Sanatları
Programı: Türk Din Müsikisi
Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Zinnur KANIK

Tarih: 27/08/2019

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Hasan Hüseyin ORHAN
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı
Bilim Dalı	: Türk Din Müsikîsi Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: x+95
Mezuniyet Tarihi	: / / 2019
Tez Danışman(lar)ı	: Dr.Öğr. Üyesi Muhammet Zinnur KANIK

CELVETİYYE'DE MÛSİKÎ

Türk Müsikîsi'nin gelişimi, öğretimi ve yayılmasında tekkeler ve tarikatler önemli katkılarda bulunmuştur. Zira Osmanlı Devleti zamanında müsikî tarihimizin şaheserleri olarak gösterilen eserler tekke mensuplarınca bestelenmiştir. Anadolu topraklarında kurulan Mevlevîlik vasıtasıyla Kuzey Afrika toprağı olan Mısır'dan Balkanlar'a Türk Müsikîsi Tekkeler vasıtasıyla tanınmıştır. Öte yandan dönemin güzel sanatlar fakülteleri olarak kabul edilen tekkeler sanat erbabının ve sanata ilgi duyan bireylerin bir araya gelerek kendilerini geliştirdiği mekanlar olarak Türk İslam Sanatı Tarihinde önemli sanatkarların yetişmesine vesile olmuştur.

İstanbul'un fethedilmesi gerek dünya tarihi açısından gerekse Türk İslam Sanatları'nın Tarihi açısından yeni bir dönemin başlangıcı, yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından devlet politikası olarak izlenen İstanbul'un bir kültür ve sanat merkezi haline getirilmesi etrafında yapılan faaliyetler sonuç vererek müsikîde, mimaride olgun ve yetkin eserler ortaya çıkmıştır. Celvetiyye Tarikatı da İstanbul'un kültür ve sanat merkezi haline geldiği ve müsikî tarihimiz açısından sanatsal değeri yüksek eserlerin verilmeye başlandığı bir ortamda İstanbul merkezli olarak kurulmuştur.

Söz konusu tezimizde Anadolu ve Balkanlarda faaliyet göstermiş, büyük bir din adamı ve mutasavvıf olmasının yanında aynı zamanda ciddî bir müsikî birikimine de sahip olan Azîz Mahmûd Hüdâyî tarafından kurulan ve müsikî tarihimiz açısından birçok maruf müsikîşinasın mensubu olduğu Celvetiyye'de müsikîyi, zikir ve âyini, incelemeye çalışarak, celvetî müsikîşinaslar ve eserleri hakkında ulaştığımız bilgilere çalışmamızda yer vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler:

Celvetiyye, Türk Din Müsikîsi, Türk Tasavvuf Musikisi, Zikir, Âyin

ABSTRACT

Name and Surname : Hasan Hüseyin ORHAN
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Islamic History and Arts
Branch : Turkish Religious Music
Degree Awarded : Master
Page Number : x+95
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : Dr. Öğr. Üyesi M. Zinnur KANIK

MUSIC IN CELVETİYYE

Islamic Dervish Lodges and Islamic Sects made significant contributions to the progress, teaching and evolution for Turkish Music.

Therefore, during the Ottoman Empire's time, those indicated works which were shown as masterpieces of our music history were composed by members of the Islamic Dervishes. Via the Mevleviyeh Sect was constituted in Anatolian territories and the Turkish Music was well-known through Islamic Dervish Lodges and this music was introduced from Egypt, one of the territory of Northern Africa, till Balkan peninsula. On the other hand, the Islamic Monasteries, which are regarded as Faculty of Fine arts of the era, they brought forth to attain significant craftsman in History of Turkish Islamic Art where places those individuals was interested to art and after all they come together to improve themselves.

The Conquest of Constantinople in terms of World History and the History of Turkish Islamic Arts was the inception of a new era and it has ushered a new age. The activities around the conversion give results in the city of Istanbul made a cultural and artistic center tracked as government policy by Ottoman Empire came to existence with competent works in music and advanced architecture. The Sect of Celvetiyye was established in Istanbul which the city had become a center of culture and art center where the works with high artistic value were given in terms of our musical history.

On the other hand, we have tried to give informations about many members of well-known music lovers in Celvetiyye Islamic Sect and dhikr, religious ceremony, music masterpieces which we have researched their works in our study.

Keywords :

Celvetiyye, Turkish Religious Music, Turkish Sufism Music, Dhikr, Religious Ceremony.

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen Makale
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	:baskı
c.	:cilt
bkz.	:Bakınız
DBİA	: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DİA	: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
İSAM	:Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı
TMA	: Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi
TMT	: Türk Mûsikîsi Tarihi
BTMA	: Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	İV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
GİRİŞ	XI

BİRİNCİ BÖLÜM

CELVETİYYE TARİKATI

1. CELVETİYYE’NİN TANITIMI VE TARİHÇESİ	2
2. CELVETİ SİLSİLESİ.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

CELVETİYYE’DE MÛSİKÎ

1. CELVETİYYE’DE MÛSİKÎNİN YERİ	8
2. CELVETİYYE’DE ZİKİR VE ÂYİN	12

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELVETİ MÛSİKÎŞİNASLAR

1. XVII. YÜZYILDA CELVETİ MÛSİKÎŞİNASLAR	19
1.1. Azîz Mahmûd Hüdâyî.....	19
1.2. Şaban Dede.....	23
1.3. Divitçizâde Şeyh Mehmed.....	24
1.4. Hafız Kumral.....	25
2. XVIII. YÜZYILDA CELVETİ MÛSİKÎŞİNASLAR	26
2.1. İsmail Hakkı Bursevî.....	26
2.2. Çatal Sakal Mustafa.....	28
2.3. Şeyh Mehmed Zaiî.....	28
2.4. Mehmed Emin Efendi.....	29
2.5. Kapan Katibizade Mustafa Efendi.....	30
2.6. Abdulhay Celvetî.....	30
2.7. Üsküdarlı Mehmed Efendi	32
3. XIX. YÜZYILDA CELVETİ MÛSİKÎŞİNASLAR.....	32
3.1. Şeyh Abdurrahman Nesib Dede.....	32
3.2. Şeyh Mehmed Ruşen Teyfiki Efendi.....	34
3.3. Şerif Efendi	36
3.5. Zakirbaşı Ömer Efendi.....	37
3.4. Zakirbaşı Hatip Aziz Efendi.....	37

3.5. <i>Sunûhî Efendi</i>	38
3.6. <i>Üsküdarlı Paşa Mehmed</i>	38
4. XX. YÜZYILDA CELVETÎ MÛSİKÎŞİNASLAR.....	39
4.1. <i>Aksaraylı Hüseyin Efendi (Malak Hafız)</i>	39
4.2. <i>Hafız Ahmet Nazif Efendi</i>	40
4.3. <i>Hüseyin Tevfik Efendi</i>	40
SONUÇ	42
KAYNAKÇA	44
EKLER	47
1. CELVETÎ MÛSİKÎŞİNASLARIN BESTELEDİĞİ ESERLERİN NOTALARI....	47
2. CELVETÎ MÛSİKÎŞİNASLARIN BESTELEDİĞİ ESERLERİN GÜFTELERİ... 71	

GİRİŞ

Müziğin yeryüzünde ilk insanlardan itibaren varolduğu müzikologlarca kabul edilmektedir. İlk dönem mutasavvıflarından Cüneyd-i Bağdadî ise insan ve mûsikî ilişkisini, insanın yeryüzünde yaşamaya başlamasından daha da öncesine isnad ederek ruhlar âlemine dayandırmış ve birçok sûfî tarafından da bu görüşü benimsenmiştir. Bezm-i elest teorisi olarak literatürde kabul edilen bu görüşü Cüneyd-i Bağdâd-i şöyle açıklamaktadır: “Allah Teala ‘ezel ve elest bezm’inde ilk misâkta ruhlara ‘ben sizin Rabbiniz değil miyim diye hitap etmiş. Ruhlar da ‘Evet, öyle’ demişlerdi.(A’raf, 7/172). İşte o zaman bu kelamın işitilmesinden hasıl olan şevk ve lezzet ruhlara yerleşti, semâ (mûsikî) dinledikleri zaman(insanlar) onu hatırlar ve harekete geçerler.”¹

Yeryüzünde sadece insanlar değil hayvanlar da gözlendiğinde müziğe karşı bir ilginin ve çekimin onlarda da olduğu görülmektedir. “Deveye bakmazlar mı nasıl yaratılmış”² ayetine bir de mûsikî penceresinden bakıldığında besteli şiir dinleyen devenin besteli şiirin okunmasına paralel olarak yürüyüşünün değişip bir hareketlenmenin oluşması hayvanlarda da mûsikîye olan meylin yaradılıştan olduğunun bir göstergesidir. Öte yandan Anadolu topraklarında anneler tarafından hicaz makamında ninnilerin okunmasıyla bebeklerin uyutulması ya da ağlıyorlarsa sükûnete bürünmeleri mûsikînin fitrî olarak insanda bulunduğu göstergelerinden biridir.

İnsanlık tarihi kadar eski olduğu kabul edilen bir başka olgu ise mistisizmdir. Mistisizm kısaca dinlerin rûhânî ve derûnî yönüdür.³ Yeryüzünde bir din yoktur ki rûhânî bir yönü olmasın. Dinî mistisizmin gayesi ise Allah’a ulaşmak, hakikati bulmak ve ruhen tatmin olmaktır.⁴

İslam’a has olan mistisizmin adı ise Tasavvuttur⁵. Gayeleri Allah’a ulaşmak olan sûfîler bu gayeleri için birçok araç kullanmışlardır. Onlardan biri de mûsikî olmuştur. Esasında mûsikînin icra edilmesindeki başlıca gaye Allah’a ulaşmak

¹ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, 9.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s.424.

² Ğaşiye, 88/17

³ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, 17.b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, s.13.

⁴ MustafaKara, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*,10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, s.11.

⁵ Tasavvufun günümüze kadar birçok tanımı yapılmıştır. Mistizim ile bağlantılı olması hasebiyle konu bütünlüğü açısından bu tarifi tercih ettik. Bkz. Mustafa Kara, *Tekke ve Zaviyeler*, 7.b., İstanbul:Dergah Yayınları, s.17.

ve yaklaşmak⁶ için bir araç olarak kullanılmasının yanında diğer taraftan insanları Hakk'a çekmek⁷, ruhu tasfiye etmek⁸, tekkedeki ruhu yükseltmek için ön çalışma⁹ gibi amaçlar içinde kullanılmıştır.

Sûfîler için mûsikî, edebiyat ve güzel sanatlar birer amaç olmayıp amaç edinilenlerin hedefe ulaşamayacağı sûfîlerce dile getirilir.¹⁰ Mûsikîyi ritüellerinde etkin bir şekilde kullanan sûfîlerin daha çok ritme dayalı ve bazen bir ve birden fazla enstrümanın iştirakiyle oluşturdukları mûsikîye tekke mûsikîsi denilmiştir.¹¹

Birer tasavvuf ekolü olan tarikatlerin mûsikî ile olan ilişkileri farklılık göstermektedir. Bazı tarikatlerin ritüellerinde mûsikî yoğun bir şekilde kullanılmaktayken bazılarında ise mûsikî ritüellerde çok daha geri planda bırakılmıştır. Örneğin mûsikîye ritüellerinde yoğun bir şekilde yer veren Mevlevîlik Tarikatı aynı zamanda ileri düzeyde mûsikî eğitimlerin verildiği birer merkez olması hasebiyle Osmanlı Dönemi'nin büyük mûsikîşinasları çoğunlukla mevlevîhânelerden yetişmiştir. Mevlevîhaneler bu yönüyle Osmanlı'nın konseptuarları olarak da kabul edilmektedir. Zira mevlevî âyinlerinin icrası ciddî bir mûsikî eğitimi gerektirmektedir. Osmanlı'da tekke ve dergâhlar dönemin güzel sanatlar fakültesi hüviyetini taşıyan mûsikî, şiir, ve hüsn-i hat sahalarında eğitim ve öğretimin yapıldığı merkezlerdi. Mûsikîye ritüellerinde geniş yer veren tarikatlerden biri olan Celvetiyye'de Mûsikî konusunu üç başlık altında inceleyeceğiz.

Birinci bölümünde alim, kadı, hatip, şair, mutasavvıf, muallim, mûsikîşinas hususiyetlerine sahip Azîz Mahmûd Hüdâyî tarafından kurulan Celvetiyye Tarikatı'nın kuruluşu, ortaya çıkışı, silsilesi, kaç şubeye ayrıldığı, hangi şehir ve bölgelerde kimler tarafından temsil edildiği ve tekkelerin kapatılmasına kadar olan süreçte kimlerin şeyhlik makamında bulunduğu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.¹²

İkinci Bölümde ise Celvetiyye'de mûsikînin yeri, mûsikîde tercih edilen tavır ve celvetî mûsikîsi üzerinde etkili olan şahsiyetlerle alakalı konulara değinmekle

⁶ Turan Koç, *İslam Estetiği*, 6.b., İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, s.196.

⁷ Ömer Tuğrul İnançer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler* (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 126.

⁸ Fazlı Arslan, *İslam Medeniyetinde Musiki*, 1.b., İstanbul: Beyan Yayınları, 2015, s.389.

⁹ Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, 7.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s.192.

¹⁰ İnançer, a.g.e., s.126; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 10.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s.11.

¹¹ Nuri Özcan, "Tekke Mûsikîsi", *DİA*, 2011, XL, s.384.

¹² Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz. Hasan Kamil Yılmaz, "Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı", (Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, 1980.

beraber celvetiyye’de zikir ve âyinin nasıl ve ne zaman icra edildiği konusunda bilgiler verilmiştir.

Üçüncü Bölüme gelindiğinde celvetî mûsikîşinasları, yaşadıkları yüzyıllara ayırmak suretiyle incelenmiş ve bu minvalde her yüzyılda öne çıkmış ve kayıtlara geçmiş celvetî mûsikîşinasların mûsikî ve tasavvufî eğitimlerini ayrıca diğer alanlarda yaptıkları çalışmaları ve bestekarlık hususiyetleri varsa bestelemiş oldukları eserleri hakkında kaynaklarda ulaşılan bilgiler bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Ekler kısmında ise celvetî mûsikîşinaslar tarafından bestelenmiş eserlerin güftelerini ve bu bestelerden günümüze ulaşmış eserlerin muhtelif arşivlerde bulunan notalarını tashih ederek ve bir araya getirerek hem elle yazılmış ve okunması zor olan eserleri yeniden yazarak daha kolay okunmasına hem de celvetî mûsikîşinaslara ait bestelerin tek çatı altında toplanılmasına çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
CELVETİYYE TARİKATI

1. CELVETİYYE’NİN TANITIMI VE TARİHÇESİ

Celvetiyye Tarikatı 16.yy. sonlarında İstanbul merkezli olarak ortaya çıkmıştır. Kurucusu Azîz Mahmûd Hüdâyî’dir.¹ Tarihî süreçte Celvetiyye’nin faal olduğu saha ise İstanbul, Bursa, Edirne, Balıkesir ve İzmir’in yanı sıra genel itibariyle Anadolu ve Balkanlar’ı kapsamaktadır.²

Celvet ve halvet kavramları birer meşrep ve makam olarak tasavvuf ıstılahında kullanılagelmiş ve zamanla tarihin akışı içerisinde birer tarikat olarak ortaya çıkmıştır. Celvetiyye sözlük anlamı itibariyle ortaya çıkmak, açık ve vazih olmak³ kişinin benliğinden sıyrılarak topluma dönmesi anlamını taşıırken halvet ise tam tersi olarak toplumdan sıyrılarak inzivaya çekilme anlamı taşır. Bir diğer ifadeyle Celvetiyye hem hak hem halkla bir olmak anlamı taşımaktadır.⁴ İsmail Hakkı Bursevî Hz. Muhammed(s.a.v.)’in Hira Mağarası’nda inzivaya çekildiği dönemi halvet olarak, risaletle vazifelendirilmesi üzerine inzivadan çıkıp halkın arasına karıştığı davet ve tebliğde bulunduğu makam-ı nübüvveti ise celvet olarak değerlendirmiştir.⁵ Celvet, halvet ve melamet gibi kelimeler zamanla birer tarikat adı almış olsa da esasında tarikatlerde makam ve meşrep olarak bulanabilmektedirler.

Celvetiyye’nin tarihî gelişimi hususunda İsmail Hakkı Bursevî Celvetîliğin ilk olarak hilal şeklinde İbrahim Zahid Gilani devrinde tecelli ettiğini, Mehmed Muhyiddin Üftâde ile kamer halini aldığını, Azîz Mahmûd Hüdâyî ile birlikte ise dolunay halinde bulunduğunu söylemektedir.⁶

Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin talebelik yıllarında Halvetiyye’den Küçük Ayasofya Camii Şeyhi Filibeli Nureddinzâde Muslihuddin Efendi’nin sohbetlerine katılması ve yine Mısır’daki memuriyet hayatında da Şeyh Kerimüddîn el-Halvetiye intisap etmesi kurucusu olduğu Celvetiyye Tarikatında Halvetiyye tarîkinin özelliklerini de taşıdığını

¹ Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, 2.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008 c.2, 1. Kitap, s.67.

² Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî*, 4. b., İstanbul: Erkam Yayınları, 2014, s.243.

³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları, 1997, s.174.

⁴ Ekrem Işın, “Celvetîlik”, DBİA, 1994, II, s.396.

⁵ İlyas Efendi, “İsmail Hakkı Bursevî’nin Kitabı’s-Silsileti’l-Celvetiyyesi”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, ss. 95-96.

⁶ İlyas Efendi, a.g.e., s.139.

göstermektedir. Öte yandan Celvetiyye Tarikatı her ne kadar Bayramiyye'den doğmuş olsa da kendine has oluşturduğu anlayışıyla Bayramiyye'nin bir kolu olmaktan ziyade başlı başına bir tarikat olma özelliği taşımaktadır.⁷

Azîz Mahmûd Hüdâyî irşad vazifesine Üftâde'den aldığı icazet sonrası çocukluğunun geçtiği Sivrihisar'da başlamıştır. Hocası Üftâde'nin (988/1580) vefatından sonra ise 1580'li yılların başında İstanbul'da ilk Celvetî faaliyetlerine Ayasofya Tekkesin'e postnişin olarak başlamıştır. 1589'da Üsküdar'da bir dergâh inşa etmek için arsa satın alan Hüdâyî 1595 yılında inşaatın bitmesiyle vefatına kadar olacak faaliyetlerine bu dergâhta devam etmiştir. Üsküdar'daki Hüdâyî Dergâhı Celvetîliğin merkezi olmuştur. Azîz Mahmûd Hüdâyî'den sonra bu dergâhta tekkelerin kapatılmasına kadar 26 şeyh post-nîşîn olmuştur. Bu şeyhler sırasıyla şöyledir:

1. Balıkesirli Mukad Ahmed Efendi (1049/1639)
2. Hüdâyî'nin torunu Mes'ud Efendi (1067/1657)
3. Tophâneli Ehl-i Cennet Fenâyi (1075/1664)
4. Gelibolulu Gafûri Mahmûd Efendi (1078/1667)
5. Divitçi(Devâti)zâde Mehmed Talip Efendi (1090/1679)
6. Menteşeli Selâmi Ali Efendi (1093/1682) 'de nefy
7. Bafralı Halil Efendi (1094/1683)de nefy
8. Erzincanlı Mustafa Efendi (1094/1683) 'te terk-i meşihatla mısıra gitmiştir.
9. Menteşeli Selâmi Ali Efendi (1093/16829) ikinci def'a (v.1104/1692)
10. Abdulhayy b. Saçlı İbrahim Efendi (1117/1705)
11. Erzincanlı Mustafa Efendi (1094/1683) 'de (ikinci def'a) (1123/1711)
12. Filibeli Mehmed Sabûri Dede Çelebi (11130/1717)
13. Bilecikli Seyyid Osman Efendi (1140/1727)
14. Afvî Yakup Efendi (1149/1736)
15. Edirneli Yûsuf Efendi (1153/1740)
16. Niksârlı Mehmed Efendi (1159/1746)
17. Bursalı Mustafa Efendi (1188/1774)
18. Mudanyalı Büyük Rûşen Efendi (1198/1783) de ref' ve nefy
19. Neccar(Dülger)zade Mehmed Sıddık Efendi 1199'da ref

⁷ Ekrem Işın, DBİA, II, 1994, s.394.

20. Mudanyalı Büyük Rûşen Efendi(ikinci defa) (v. 1209/1794)
21. Mehmed Şihabeddin Efendi (1234/1819)
22. Abdurrahman Nesib Efendi (1258/1842)
23. Mehmed Rûşen Tevfikî Efendi (1309/1891)
24. Mehmed Şihabeddin Efendi (1130/1911)
25. Mehmed Gülşen Efendi (1341/1923)
26. Abdulgâfur Âbid Efendi⁸ (1946)

Celvetiyye Tarikatı teşkilatlanmaya öncelikle şehir merkezleri ile başlamış Hüdâyî'den sonraki dönemde ise mahalleler ölçeğinde Celvetî tekkeleri açılmak suretiyle temsil edilmiştir. Celvetîliği şehir ve bölge ölçeğinde temsil eden bazı meşayihler ise şöyledir: Celvetiyye'nin ikinci merkezi konumunda olan Bursa'da Celvetîlik Üftâde'nin soyundan gelen meşayih ve İsmail Hakkı Bursevî ile temsil edilirken, Balkanlarda en yaygın tarikatlerden biri olma hüviyetiyle Filibeli İsmail Efendi, Atpazârî Osman Fazlî Efendi, Edirne'de Saçlı İbrahim Efendi⁹ gibi şeyh efendilerle temsil edilmiş; Kastamonu'da Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin halifelerinden Şeyh Seyyid Mustafa Efendi ile ahfadından olan meşayih tarafından Celvetiyye temsil edilmiştir.¹⁰ Altmışdan fazla halifesi bulunan Hüdâyî'nin halifelerinden dokuz on kadarının da Suriye ve Mısır bölgelerinde irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.¹¹

İlk dönemlerde Celvetî Tarikatına ağırlıklı olarak toplumun üst tabakasından rağbet edilip devlet ricalinden katılımlar olmakla beraber daha sonraları halkın her kesiminden pek çok kişi Celvetî Tarikatına intisap etmiştir¹². Öyle ki Evliya Çelebi Hüdâyî'nin müridlerinin sayısınının 170.000'i bulduğunu nakletmektedir.¹³

Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin vefatından sonraki dönemde Celvetiyye Tarikatına bağlı olmak üzere dört ayrı şube ortaya çıkmıştır. Bunlar; Selâmî Efendi tarafından kurulan Selamiyye, İsmail Hakkı Bursevî tarafından kurulan Hakkıyye, Fenâî Ali

⁸ Yılmaz, *a.g.e.*, s.274; Vassaf, *Sefîne*, III, s.29.

⁹ Hasan Kamil Yılmaz, "Celvetîlik", *DİA*, 1993, VII, s.274.

¹⁰ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 1.b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s.548.

¹¹ Hasan Kamil Yılmaz, "Celvetiyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, 1.b., İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, s.939.

¹² Işın, *DBİA*, II, s.394.

¹³ Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, 1.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları c.1 2. Kitap, s.438.

Efendi tarafından kurulan Fenâiyye ve Bandırmalizâde Mustafa Haşim Baba tarafından kurulan Hâşimiyyedir.¹⁴

2. CELVETÎ SİLSİLESİ

1. Rasûl-i Mücteba Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) (11/632)
2. Hz. Ali (r.a.) (48/668)
3. Kümeyl b. Ziyad (83/722)
4. Hasan Basrî (110/668)
5. Habîb-i A'cemî (150/767)
6. Dâvud-ı Tâî (184/800)
7. Ma'ruf-u Kerhî (200/815)
8. Seriy es-Sekatî (253/867)
9. Cüneyd-i Bağdâdî (297/909)
10. Mimşâdi Dînerî (299/912)
11. Muhammed Dînerî (367/977)
12. Muhammed Bekrî (400/1009)
13. Kadî Vasiyyuddîn (452/1064)
14. Ömer Bekrî (487/1094)
15. Ebu'n- Necîb Sühreverdî (563/1167)
16. Kutbuddîn el-ebherî(623/1226)
17. Ruknuddîn Nuhhsâf (628/1231)
18. Şihabuddîn et-Tebrizî (638/1240)
19. Cemâleddîn et- Tebrizî(672/1273)
20. Zâhid-i Gîlânî (700/1300)
21. Safiyüddîn Erdebîlî (735/1334)
22. Sadreddin Erdebîlî (794/1392)
23. Alâeddin Erdebîlî (833/1429)
24. Şeyh Şah İbrahim Erdebîlî(851/1447)
25. Hamîdüddîn Aksarâyî (815/1412)
26. Hacı Bayram-ı Velî (833/1429)

¹⁴ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 2.b., İstanbul: 2007, OSAV, s.362.

27. Hızır Dede el Muk'ad(918/1512)
28. Mehmed Muhyiddîn Üftâde(988/1580)
29. Azîz Mahmûd Hüdâyî¹⁵(1038/1628)

¹⁵İlyas Efendi, “İsmail Hakkı Bursevî'nin Kitabı's-Silsileti'l-Celvetiyyesi”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s.13.

İKİNCİ BÖLÜM
CELVEYİYYE'DE MÛSİKÎ

1. CELVETİYYE'DE MÛSİKİNİN YERİ

Osmanlı'da mûsikînin merkezi olan İstanbul'da, İstanbul merkezli bir tarikat olarak faaliyet gösteren Celvetiyye'de mûsikî “sanâyi-i nefise” olarak görülmüş bu minvalde sanatlı eserler besteleyen ve mûsikî çevrelerince bilinen musikîşinas sûfîlere, zâkirbaşlarına ve şeyh efendilere sahip olmuştur. Ayrıca Celvetiyye mûsikî tarihimiz açısından parlak bir dönem olarak kabul edilen olgun ve sanatlı eserlerin bestelendiği ve bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Sûfîlerin mûsikî ilmine önem vermelerindeki gayeleri aynı olsa da icra ettikleri mûsikî eserlerin tavrı, icrası gibi yönler farklılık gösterebilmektedir. Bu noktada kimi tarikatlerde icra edilen eserlerin genel havasında coşkunluk hakim iken kimi tarikatlerde ise daha ziyade ağırbaşlı ve sanatlı eserlerin icrası tercih edilmektedir.

Mevzubahis olan Celvetî tekkelerinde icra edilen mûsikî ise coşkunluktan ziyade ağırbaşlı ve son derece sanatlı eserler olduğu rivayet edilmektedir. Aynı zamanda celvetî bestekarların da bestelerine bakıldığında sanatlı ve ağırbaşlı eserler besteledikleri görülmektedir. Tarikatlerde icra edilen mûsikî eserlerin, zikir ve âyinlerinde hakim olan tavrın şekillenmesinde tarîkatın ileri gelen meşayihın etkili olduğu görülmektedir. Bu minvalde Celvetiyye'de mûsikîyi anlamak için celvetilik tarîkına tesir etmiş mutasavvıfları ve mûsikî ile yakından ilgilenmiş meşayihın çalışmalarına bakmakda konunun anlaşılması bakımından faydalı olacağına inanıyoruz.

Celvetiyye silsilesi Bayramiyye'den doğmuştur. Celvetî Şeyhi Yakup Afvî Celvetiyye'nin çıkış noktası olarak gösterdiği Bayramiyye'nin kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî¹⁶ de Anadolu Türkleri arasında ilk dinî bestekar olduğu nakledilmektedir.¹⁷

Hacı Bayrâm-ı Velî, Yûnus tarzı şiirler yazmıştır.¹⁸ Coşgunlukla Yûnus Emre'nin şiirlerine besteler yaptığı ve dervişlerine okuttuğu rivayet edilmektedir.¹⁹

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin mûsikî zevkine sahip olmasında ailesinde etkili olduğu tahmin olunmaktadır. Zira validesinin çamaşır yıkarken savt²⁰ okuduğu rivayet

¹⁶ Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayi*, 4. b., İstanbul: Erkam Yayınları, 2014, s.159.

¹⁷ Sadeddin Nüzhet Ergun, *TMA*, 2. b., İstanbul: Vadi Yayınları, 2017, s.44.

¹⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, 5.b., İstanbul: Milenyum Yayınları, 2013, s.35.

¹⁹ Nuri Özcan, “Osmanlılarda Mûsikî”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s.219.

edilmektedir.²¹ Diğer taraftan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin damadı Eşrofoğlu Rûmî²²'nin (874/1470) de besteler yaptığı rivayet olunmaktadır. Aşağıdaki günümüze ulaşmış acem ilâhînin güftesi ve bestesi Hacı Bayrâm-ı Velî'ye aittir. İlâhî'nin sözleri ise şöyledir:

*Çalabım bir şar yaratmış iki cihan arasında
Bakıcak dîdar görünür ol şarın kenaresinde*

*Nagihan ol şara vardım, ol şarı yapılmış gördüm
Ben dahi bile yapıldım taşu toprak aresinde*

*Ol şardan atılır, gelür ciğere batılır;
Arifler sözü satılır ol şarın bazeresinde*

*Şagirtleri taş yonarlar, yonup üstada sunarlar
Çalabın ismin anarlar o taşın her paresinde*

*Ol şar dediğim gönüldür, ne delidir ne usludur
Aşıkların kanı sebildir, ol şarın kanâresinde*

*Bu sözü arifler anlar cahiller bilmeyüp tanlar
Hacı Bayram kendi banlar ol şarın menaresinde²³*

İsmail Hakkı Bursevî'nin tabiriyle Celvetiyye'nin tarihî gelişiminde kamer halini temsil eden Mehmed Muhyiddin Üftâde ise Bayramiyye şeyhi Hızır Dede'den icazetlidir. Mehmed Muhyiddin'in Bursa Ulu Camii'nde fahri müezzinlikte bulunduğunu ve yine zaman zaman Doğan Bey Camii'nde imamete geçtiğini ve bu camiilerde güzel

²⁰ Önceleri Türk Mûsikîsî'nin bir formu olup daha sonraları Tekke Mûsikîsine dahil olmuştur. Camî Mûsikîsindeki tesbihe karşılık Tekke Mûsikîsinde savt bulunmaktadır.

²¹ Ergun, TMA, s.44.

²² Tasavvuf tarihinde büyük mutasavvıflardan biri olan Eşrofoğlu Rumî hem Bayramiyye'den hem de Kadirilikten icazet ve hilafet almıştır. Eşrefiyye Tarikinde kurucusudur. Kadirilik tarihinde Abdülkadir Geylaniden sonra ikinci pîr olarak tanınır. Eşrefzâde mahlasıyla yazdığı şiirleri celvetî bestekarlarda dahil olmak üzere pek çok mûsikîşinas tarafından bestelenmiştir. Müellifi olduğu Müzekkin-nüfus isimli ahlak kitabı tasavvuf literatüründe maruf ve mühim bir eserdir. bkz. Necla Pekolcay, Abdullah Uçman "Eşrofoğlu Rûmî", DİA, XI, ss.480-482.

²³ Gölpınarlı, a.g.e., ss. 35-36; Ergun, TMA, s.49.

sesiyle okuduğu ezanların halkı vecde getirip ilgiyle dinlendiği kaydedilmektedir.²⁴ Ne var ki bu vazifeleri gönüllü olarak yapan Mehmed Muhyiddin'e bu camiilerin bir mütevellisi tarafından kendisine maaş bağlanması üzerine o gece rüyasında “mertebenden üftâde oldun (düştün)” hitabını duyan Mehmed Muhyiddin kendisine bağlanan bu maaşı iptal ettirmiştir.²⁵ Ve o zamana kadar şiirlerinde kullandığı mahlası olan “Muhyiddin” isminin yerine “Üftâde” ismini mahlas olarak kullanmaya başlamış ve bu mahlasıyla tanınmıştır.

Edebî yönüyle de güçlü olan Üftâde'nin birçok şiiri üzerine yapılmış besteler mevcuttur. Rivayetlerde güzel ve etkileyici bir sese sahip olan Üftâde'nin ezanı da çok güzel okuması mûsikî ilmine vakıf olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Hüdâyi'nin seyr u sülûk döneminde hocasının sözlerini Arapça olarak yazıp derleyerek oluşturduğu “Vâkıât-ı Üftâde” adlı eserde Taptuk Emre hakkında “şeşta” isimli altı telli bir saz çaldığına dair bilgi verilmesi Üftâde'nin mûsikîye olan meylinin bir başka göstergesidir.²⁶

Üftâde'nin ailesinde de Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ailesinde olduğu gibi mûsikîye ilgili aile fertleri mevcuttur. Üftâde'nin küçük oğlu ve halifesi Şeyh Mehmed Efendi'nin de güzel ve davûdî bir sese sahip olduğu rivayet edilmektedir. Öte yandan Üftâde'nin büyük oğlu Şeyh Mustafa Efendi'nin ise Ulu Camii'de müezzinlik yaptığını da zikretmek gerekir.²⁷ Ve nitekim aşağıda detaylı bir şekilde anlatacağımız Celvetiyye Tarikatı'nın kurucusu Azîz Mahmûd Hüdâyî de ciddî bir mûsikî birikimi olan mutasavvıftır. Öyle ki dinî mûsikîmizin muhtelif formlarında sanat değeri yüksek olan besteleri mevcuttur. Nihayetinde mûsikî ilmine vakıf olan Hüdâyî'nin kurucusu olarak kabul edildiği tarikatte âyin ve merasimlerde mûsikînin önemli bir unsur olarak karşımıza çıkması gayet tabiidir. Nitekim celvetî tarihi incelediğinde bu tarikata müntesip birçok mûsikîşinas, bestekâr ve hânende'nin olduğu görülmektedir.

Celvetiyye'nin bir tarikat olarak tarih sahnesine çıktığı 17.y.y. mûsikî, edebiyat, hat ve mimari gibi bazı alanlarda ilerlemelerin kaydedildiği, olgun, yetkin ve sanatsal değeri yüksek eserlerin verilmeye devam edildiği bir dönemdir. Öyleki mûsikî alanında

²⁴ Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler*, 1.b., Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017, s.512.

²⁵ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*(haz. Mustafa Kara- Kadir Atlansoy), 1.b., Bursa: Uludağ Yayınları, 1997, s.62.

²⁶ Ergun, *TMT*, s.39.

²⁷ Kara, a.g.e., s.536.

Hatip Zakiri, Hafız Post gibi değerli mûsikîşinasların yetiştiği edebî alanda Nef'î, mimaride Sultanahmet Camii mimarı ve aynı zamanda mûsikîşinas olan Sedefkar Ağa'nın yaşadığı bir döneme rastlar.²⁸ Dini mûsikî tarihinin seyri açısından 17.yy. diğer dönemlere göre nazarî çalışmalardan ziyâde beste ve icrada önemli ilerlemelerin ve eserlerin kaydedildiği diğer taraftan çok sayıda bestekar ve mûsikîşinasın yetiştiği bir dönemdir.²⁹ Bu dönemdeki mûsikî tarihinden bahseden kaynaklar dönemin başlıca mûsikîşinaslarından bahsederken celvetî mûsikîşinaslarından Hafız Kumral ve Şaban Dede'den bahseder.³⁰ İşte Celvetiyye, İstanbul'un bir kültür ve sanat merkezi haline geldiği mûsikîde olgunluk ve mükemmellik devrinin yaşandığı bir döneme rastlamaktadır.

Celvetiyye'nin ortaya çıktığı 17. Yüzyıldaki mûsikîde ulaşılan olgunluk ve mükemmelliğe paralel olarak gerek Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin gerekse diğer celvetî bestekarların eserlerinin ekseriyetle olgun, ağırbaşlı ve sanat mahsulü eserler olduğunu görülmektedir. Nitekim Celvetî Tarikatı'nın ritüellerinde icra edilen mûsikînin dönemin olgunluğa erişmiş mûsikîsinin yansıması olarak hareketten çok hafifliğe, coşkunluktan çok huşua ağırlık verilen hazin bir mûsikî tavrı takip edildiği aktarılmaktadır.³¹

Hüdâyî Dergâhı dini mûsikîmizin birçok formunun icra edildiği bir külliye hususiyeti taşımaktadır. Dergâhda ezanların çifte müezzin tarafından okunduğu,³² Pazartesi ve Cuma geceleri temcid³³ okunmasının ise bizzat Azîz Mahmûd Hüdâyî tarafından ihdas edildiği nakledilmektedir.³⁴

Hüdâyî külliyesinde icra edilen bir başka dinî mûsikî formu ise Türk Mûsikîsi'nin en uzun beste şekli ve en uzun eseri olarak kabul edilen Kutb-u Nâyî Osman Dede'nin Mi'râciyye'sidir.³⁵ Ençok Üsküdar Hüdâyî ve Nasûhî Dergâhlarında

²⁸ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 2.b., İstanbul: (OSAV), 2007, s.47.

²⁹ Özcan, a.g.e., s.227.

³⁰ Özcan, a.g.e., s.227; Necdet Yılmaz, a.g.e., s.48.

³¹ Ömer Tuğrul İnançer, "Zikir Usûlü ve Musiki(CELVETÎLİK)", DBİA, 1994, II, s. 397; Nuri Özcan "Azîz Mahmud Hüdâyî Asitanesinde Hizmet Etmiş Musikişinas Şeyhler", Uluslar arası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyum Bildirileri, C.2, editör: Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2005

³² İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, C.1, .1.b., İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, 1976, s.338.

³⁴ Ubeydullah Sezikli, "Temcîd", DİA, 2011, XL, s.411.

³⁵ Ömer Tuğrul İnançer, "Dini Mûsikî", DBİA, III, s. 58.

okunmuş olan ve uzun yıllar icra edilen Miracciyye'nin Hüdâyî Dergâhı Şeyhi Ruşen Efendi'nin vefatıyla unutulduğu aktarılmaktadır.³⁶

Azîz Mahmûd Hüdâyî'den sonra Hüdâyî Dergâhı'nda post-nîşîn olmuş şeyhler arasında da mûsikîşinas ve bestekarlık hususiyetlerini haiz şeyh efendiler olmuştur. Bu mûsikîşinas şeyh efendilerden asitanenin 5.şeyhi Divitçizâde Şeyh Mehmed ve 18. yy. celvetîlerinden Şeyh Abdurrahman Nesib Dede ve Şeyh Mehmed Rûşen Tefvîkî kaynaklarda mûsikî çalışmalarında bulduklarına dair bilgilere rast geldiğimiz mûsikîşinas şeyhlerdir.

19. yy. Celvetiliğinde ise bilhassa Bandırmalı Dergâhı'nda birçok mûsikîşinas yetişmiştir. Paşa Mehmed, Malak Hafız ve Hüseyin Tefvik Efendi dönemin bu dergâha intisaplı maruf musikişinaslarıdır.³⁷

2.CELVETİYYE'DE ZİKİR VE ÂYİN

Kelime anlamı olarak ritüel, merasim, tören gibi manalara gelen âyin,³⁸ ilk olarak İranlı sufilerce kullanılmış daha sonraları ise dilimize geçmiştir.³⁹ Âyin, tasavvufta icrâ-yı zikrullah olarak tanımlanmış⁴⁰ ve kişiyi Allah'a yaklaştırdığına inanılmıştır. Zikir ise kelime manasıyla anmak, unutmamak, hatırlamak anlamlarına gelir.⁴¹ Kur'ân-ı Kerim'de 256 yerde geçen zikir yine sûfîler nezdinde tarikatların ussu'l esâsı olarak kabul edilmiştir. Tarikatler tarafından zikir meselesine bu denli önem atfedilmesi ve tasavvufun esas unsuru olarak kabul edilmesinin anlaşılması adına zikir konusuyla alakalı ayet ve hadislerle bakmak konunun anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kalplerin ancak Allah'ın zikri ile mutmain olacağını⁴², Allah'ı zikreden Allah tarafından zikredileceğinin⁴³, Allah'ı çokça zikredin⁴⁴ Allah'ı zikretmek çok büyüktür⁴⁵ gibi Kur'an da yer alan ayetler ile Hz. Peygamber'in zikreden ve

³⁶ Ergün, *TMA*, s.147.

³⁷ Yücer, a.g.e., s.833.

³⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*, 3.b.: İstanbul: Kabalcı Yayınları, s.393.

³⁹ Süleyman Uludağ, "Âyin", *DİA*, 1991, IV, s.250.

⁴⁰ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, 17.b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, s.187.

⁴¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*, 3.b., İstanbul: Kabalcı Yayınları, s.393.

⁴² Ra'd 13/28.

⁴³ Bakara 2/252.

⁴⁴ Ali İmran 3/41;el- Ahzab 33/41-52, el-Cuma, 62/10.

⁴⁵ Ankebût 29/45.

zikretmeyen kimseyi ölü ile diri arasındaki farka benzetmesi⁴⁶, amellerin en hayırlısının Allah'ı zikretmek olduğunu haber vermesi⁴⁷ sûfîlerin zikre verdikleri önemin şer'î delilleri olmuş ve zikir hususuna ağırlık vermelerini sağlamıştır. Nitekim sufiler Kur'an da hac ve oruç gibi temel ibadetler için bile çok hac yapınız, çok oruç tutunuz gibi ibadetler için bile çok ibaresi yer almayıp zikir hususunda Allah'ı çokça zikrediniz buyrulması⁴⁸(Ahzap/41) ve yine zikir ibadeti için temel ibadetlerden olan zekat ve oruç gibi ibadetler için kullanılmayan “çok büyüktür” ibaresinin Allah'ı zikretmek için kullanılması⁴⁹ (Ankebût/45) sûfîlerin zikre verdikleri ehemmiyetin delilleridir.

Kur'ân-ı Kerîm'de beni zikretmek üzere namaz kıl⁵⁰ buyrulması namaz ibadetinde bir zikir olduğunun göstermektedir. Bu minvalde nasıl ki bir cuma namazının sünnetleri ferdî olarak kılınıp farzı ise cemaatle kılınıyorsa sûfîlerde bazı zikirleri ferdî olarak yapmışlar⁵¹ mukabele gününde ise Allah'ı toplu halde zikretmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber'de “Bir topluluk oturup Allah'ı zikrederse, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar⁵²...” buyurmuş bir başka hadis-i şerifte zikir halkalarını cennet bahçelerine benzeterek⁵³ toplu halde zikir yapanları övmüş, tarikatlerde tüm dervîşân ve muhibbanın katıldığı toplu halde zikir yapılan meclisler düzenlenmiş ve bu zikir meclislerindeki icray-ı zikrullah'a da âyin denilmiştir. Bu minvalde genel olarak tarikatlerin yaptıkları zikir, usûl ve âdâbını içeren törenlere âyin denilse de tarikatler yaptıkları âyinleri için özel terimlerde kullanmışlardır. Örneğin Mevlevîler âyinleri için semâ yahut mukabele, Yesevîler zikr-i erre, Rifâî ve Sa'diler zikr-i kıyam, Halvetîler darb-ı esma, Nakşiler hâcegân, Ayderûsîler Ratıb, Celvetîler ise nıfs-ı kıyam demişlerdir.⁵⁴ Tarikatlerin yaptıkları âyinler Ali İmran suresinin 191.ayeti delil gösterilerek “Kuûdî, Kıyamî ve Devrânî” olarak sınıflandırılmıştır. Ayakta yapılan

⁴⁶ Buharî, Dâ'avat, 67.

⁴⁷ Tirmizî, Deâvât, 6.

⁴⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, 10.b., İstanbul; Dergâh Yayınları, 2012, s.44.

⁴⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 1.b., Ankara: Rehber Yayın, 1997, s.783.

⁵⁰ Taha 20/14

⁵¹ Celvetîler Ferdî olarak Hızb-i Hüdai isimli viridi günlük olarak kendi başalarına okurlarmış. Baki Aydın, *Tarikatlerde Dini Mûsikînin Yeri ve Önemi*, İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları , 2013, s.60.

⁵² Muslim, Zikir, 8.

⁵³ Tirmizî, “Dâ'avat” , 83.

⁵⁴ Süleyman Uludağ, “Âyin”, DİA, 1991, IV, s.250.

zikirlere kıyamî; halka olunup dönülerek yapılanlara devranî⁵⁵; oturularak yapılan zikirler ise kuudî zikir denilmiştir⁵⁶.

Celvetîlerin âyini olan nıfs-ı kıyam ise kuudî âyinler sınıfından değerlendirilmektedir. Aslında Celvetî âyininin bir bölümü olan nıfs-ı kıyam zikri, Celvetî âyinin özel adı olmuştur. Nıfs-ı kıyam zikri yapılış şekli bakımından sadece Celvetî Tarikatında görülmektedir. Celvetîlere mahsus diz üstü halde yapılan bir zikir şekli olan nıfs-ı kıyam ya da diğer adıyla Hızır Kıyamı'nın çıkış noktası hususunda iki rivayet bulunur. Bunlardan birincisinde Hüdâyî'nin post-nişin olduğu bir zikir meclisine Hz. Peygamber'in ruhaniyetinin teşrif ettiğini gören Hüdâyî tazim ve hürmetle ayağa kalkarken Hz. Peygamber'in ayağa kalkmamasını emretmesi üzerine ayağa kalkmamış ancak edebende oturmamış ve diz üstü vaziyette kalarak zikrullâha devam etmiş olan Hüdâyî'nin bu şekilde zikre devam etmesi nıfs-ı kıyam olarak adlandırılan celvetîlere has zikir tarzının doğmasına sebep olduğu kabul edilmektedir. İkinci rivayet ise Hüdâyî'nin bulunduğu bu zikir meclisinde tazim ettiği kişinin Hızır olduğudur.⁵⁷

Celvetiyye'nin âsitanesi olan Üsküdar'daki Hüdâyî Dergâhı'nda haftada üç kez âyin merasimi yapılırdı. Pazartesi ve perşembe akşamı yatsıya müteakip, cuma günü ise cuma namazının akabinde âyin yapılmaktaydı.⁵⁸ Ancak mukabele günü diğer bir ifadeyle resmî âyin günü cuma günü olarak kaynaklarda belirtilir.⁵⁹ Haftada üç kez gerçekleştirilen bu âyinlerden bilhassa pazartesi ve cuma geceleri yapılan âyinler cuma namazı sonrasında yapılan âyinden daha coşkulu şekilde gerçekleştirilirdi.⁶⁰

Pazartesi ve cuma gecesi yapılan âyin hakkında Ziver Tezeren tekkeler kapatılmadan önce bu âyine katılan celvetîlerden aktardığı bilgilere göre evvela dervişler, muhibbanlar zikir yapılacak meydanda diz çökerek halka oluştururlar. Bu halka içinde zakirler tarafından oluşturulan bir halka daha yer alır.⁶¹ Şeyh Efendi ise

⁵⁵ Walter Feldmen, *Osmanlı Sufi Tarikatlerinde Müzik*, (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), 2.b., Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.630.

⁵⁶ İnançer, a.g.e., s.129.

⁵⁷ İnançer, a.g.e., s.136.

⁵⁸ Tezeren, a.g.e., s.57.

⁵⁹ Ömer Tuğrul İnançer, "Osmanlı Tarihinde Sufilik Ayin Ve Erkanları" *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*(Haz. Ahmet Yaşar Ocak), 2.b., Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.135.

⁶⁰Ziver Tezeren, *Seyyid Aziz Mahmûd Hüdâyi*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984, s.60.

⁶¹ Tezeren, a.g.e., s.57.

kafes bölmesinde yer alıp âyine daha sonradan iştirak eder.⁶² Celvetî ayininde meydan açma⁶³ diğer tarikat ayinlerinden farklılık göstererek zâkirbaşı tarafından yapılır⁶⁴

Zikre ilk olarak 13 defa “La ilahe illallah” kelime –i tevhid zikri ile başlanıp özel bir beste ile okunur. Kelime-i Tevhid zikrinin sonunda zakirbaşı yüksek sesle ve ahenkli bir şekilde “Ya Allah Hu” der. Zakirbaşının “Ya Allah Hu” nidasının duyulmasıyla ayağa kalkılır. Zakirler, Hüdâyî’nin ilâhîlerinden bir ilâhî⁶⁵ okumaya başlarlar, diğer hazirun ise okunan ilâhînin makamına uygun bir tonda alt perdeden “Hu” ismini tekrar ederler. Bu cumhur ilâhînin bitmesinin ardından bu kez zakirlerden biri durak⁶⁶ okumaya başlar. Durağın ortalarında şeyh kafes bölmeli odasından çıkarak bölmenin önündeki makamına gelir.⁶⁷

Âyine şeyhin de katıldığı bu bölümde solo olarak okunan durağın nihayetiyle Şeyh Efendi “Ya Allah Hu” diye zikre başlar. Bu esnada zakirler Hüdâyî’ye yahut bir başka mutasavvıf büyüğüne ait ilahi okumaya başlarlar. Diğer halkada bulunanlar ise Şeyh Efendiyle birlikte “ism-i Hu” zikrini çekerler. Zikrin ortasındaki çift “Hu” kısa, zikrin başlangıcında ki tek “Hu” ise uzun olarak zikredilir. “İsm-i Hu” zikrinden sonra zakirlerden biri taksîm yapar. Taksim akabinde tekrar bir zakir solo olarak ilâhî okur. Şeyhin “İlallah” demesiyle zikirten dua faslına geçilir. Şeyh Efendi’nin yaptığı dua ile âyin tamamlanır.⁶⁸

Hüdâyî Dergâhı’nın mukabele günü olan cuma günü âyin cuma namazından sonra yapılırdı. Oturma düzeni ise halka şeklinde gerçekleştirilip zikre katılan dervişan ve muhibban tarafından bir halka oluşturulup bu halkanın içinde de zakirlerin oluşturduğu bir halka daha olurdu.⁶⁹

⁶² İnançer, a.g.e., s.135.

⁶³ “Bütün İslam büyükleri, o tarikatın piri, eski şeyhleri ve dervişlerin bütün tarikatlerin şeyhleri ve dervişleri ile bütün inananların ruhlarının anıldığı ve orada bulunanlar ile bütün yaşamakata olan inananlara bütün ulus ve ülkeye, bütün İslam alemine dua niteliğinde Fatiha denilmesiyle olur. İnançer,ag.e., s.131.

⁶⁴ İnançer,a.g.e., s.131.

⁶⁵ İlahî: Dinî tasavvufi muhteva taşıyan bestelenmiş şiirlerin genel adı.Bkz. Mustafa Uzun, “İlâhî” DİA, XXII, s.64.

⁶⁶ Durak: Duraklar, “Durak Evferi” adı verilen birleşik usulle bestelenir. Tekkelerde ayin icra edilirken dinlenme dönemlerinde toplu(cumhur) olarak ya da tek kişi tarafından okunan eserlerdir. Dinî mûsikîmizin en sanatlı beste formlarındandır” bkz. Nazmi Özalp, Türk Mûsikîsi Tarihi, I, 1.b.,İstanbul: MEB, 2000, s.125

⁶⁷ Tezeren, a.g.e., s.57.

⁶⁸ Tezeren, a.g.e., s.57.

⁶⁹Tezeren, a.g.e., s.57; İnançer, a.g.e., s.135.

Zakirbaşının meydan açmasından sonra ilk olarak Kelime-i Tevhid zikriyle başlanırdı. Zakirbaşı tevhid zikrini ağır ağır ve uzatarak zikrederdi. “Dört dört” tevhid açma usûlünü kullanan zakirbaşılar her dört tevhidde bir perde tizleştirilerek dört defa perde kaldırarak toplamda 16 defa olmak üzere toplu olarak tevhid edip zakirbaşının “Ya Allah Hu” nidasıyla nıfs-ı kıyam yahut Hızır Kıyamı olarak adlandırılan bölüme geçilirdi. Tevhid açma usulünde “dört dört” usulünü izlemeyen zakirbaşılar on, on iki yahut on beş tevhidin sonunda nıfs-ı kıyam zikrine geçerlerdi.⁷⁰

Nıfs-ı kıyam(kıyam yarısı) yahut diğer adıyla Hızır kıyâmı zikrinde zikir Allah hu diye devam edip oturma ve kıyam arasında diz üstü halde yapılır. Bu esnada sözleri Hüdâyî’ye ait bir eser okunmakla beraber okunan bu eser genellikle Hüdâyî’nin hocası için yazdığı

*“Bab-ı aşkın andelîbi Hazret-i Üftâdedir
Derdli aşıklar tabîbi Hazret-i Üftâdedir*

*Vâsıl- kâmil O’ durtevhîd-i zâta şüphesiz
Dost İlinin rehnüması Hazret-i Üftâdedir*

*Eyleyen ruhundan istimdâd erişir matlaba
Hall eder her müşkilâtı Hazret-i Üftâdedir*

*Mürşid-i âlî dilersen dâmen-i pâkinbi tut
Gösteren râh-u Hudâyı Hazret-i Üftâdedir*

*Sıdk ile kul ol Hüdâyî eşiğinde daima
Bil Hakikat Kutb-i aktâb Hazret-i Üftâdedir⁷¹”*

ilâhîsi okunurdu.⁷² Nıfs-ı kıyam devam ederken zakirbaşı tarafından perde kaldırıp “Ya Allah hu” denildiğinde diz üzerinden ayağa kalkılarak kıyam zikri safhasına geçilir. Kıyam zikrinde “ism-i Hu” okunurken zakirler ise cumhur olarak zikrin ahengine uygun ilâhî okumaya başlarlar. Âyinin bu bölümünde şeyh efendi kafes

⁷⁰ İnançer, a.g.e., s.136.

⁷¹ Tezeren, a.g.e., s.18.

⁷² Yılmaz, a.g.e., s.265.

bölmeli odasından çıkarak meydandaki makam seccadesinde yerini alır. İlâhînin bitmesinin ardından herkes otururarak ve zakirlerden biri tarafından solo olarak okunan durakı dinler.⁷³ Durak bittiğinde Şeyh Efendi ya fatiha eder veyahut ellerini yere vurarak “Ya Allah Hu” deyince tekrar ayağa kalkılarak kıyam zikrine devam edilir.⁷⁴ Zakirler tekrardan cumhur olarak ilâhî okurlar. İlâhîden sonra şeyhin “İlellah” demesiyle zikir sona erer, dua edilerek âyin tamamlanmış olur.⁷⁵

Celvetî Âyini’nin diğer tarikatlarde yapılan âyinlerden farklı yönlerini toplu halde zikredecek olursak öncelikle meydan açmanın diğer tarikatlarda olduğu gibi şeyh tarafından değil zâkirbaşı tarafından yapılması ve şeyh efendinin daha sonradan ayine dahil olması, şeyh efendinin posta değil seccadeye oturması, tevhid zikrinde bazı celvetî zâkirbaşlarının dört dört olarak adlandırılan tevhid açma usûlünü izlemesi ve diz üstü olarak yapılan nıfs-1 kıyam zikri ve zikir sırasında okunan ilâhîlerin toplu okunmaktan ziyade solo olarak bir zakir tarafından okunması ayıran en bariz farklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷³ İnançer, a.g.e., s.136.

⁷⁴ İnançer, a.g.e., s.136.

⁷⁵ Tezeren, a.g.e., s.59.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CELVETÎ MÛSİKÎŞİNASLAR

1. XVII. YÜZYILDA CELVETÎ MÛSİKÎŞİNASLAR

1.1. Azîz Mahmûd Hüdâyî

Asıl adı Mahmûd'dur. Kendisine ihtiram gösterilmek niyetiyle isminin başına Azîz ismi atfedilegelmiştir.⁷⁶ Hüdâyî ismi ise şeyhi Üftâde tarafından verilmiş⁷⁷ ve kendisi de şiirlerinde bu ismini mahlas olarak kullanmıştır.⁷⁸

1541 yılında Koçhisar'da doğmuştur. Çocukluk yıllarında Sivrihisar'da yaşamıştır. Babasının Fazlullah isminde bir zat olduğu rivayet edilmektedir.⁷⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Silsile-i Celvetiyye adlı eserinde Mahmûd Efendi'nin Cüneyd-i Bağdâdî'nin soyundan geldiğini zikretmektedir.⁸⁰

Mahmûd Efendi ilk tahsiline Sivrihisar'da başladı. Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının son dönemlerinde dönemin ilim merkezlerinden biri olan İstanbul'a gelerek Küçük Ayasofya Medresesi'nde tahsiline devam etti. Hüdâyî bu esnada İstanbul'da İslamî ilimler, edebiyat ve mûsikî alanlarında ileri seviyede eğitimler aldı.⁸¹

Mahmûd Efendi, Küçük Ayasofya Medresesi'ndeki tahsilinin nihayete ermesinin ardından medreseden hocası Nazırzâde'nin yanında muîd olarak çalışmaya başladı. İstanbul'daki talebelik ve müidlik dönemlerinde Halvetiyye'den Küçük Ayasofya Camii Şeyhi Filibeli Nureddinzâde Muslihuddîn Efendi'nin sohbetlerini takip etmeye başladı. Zamanla Şeyh Nureddinzâde'nin irşad halkasına dahil olarak intisap etti.⁸² 1571 yılında medreseden hocası Nazırzâde'nin Edirne Selimiye Medresesine tayini çıkması üzerine Edirne'de hocasının yanında müid olarak vazife yaptı.⁸³ Edirne'den sonra hocasının Mısır ve Şam vazifelerinde yanından ayrılmayarak nâiblik

⁷⁶ Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayi*, 4. b., İstanbul: Erkam Yayınları, 2014, s.42.

⁷⁷ Vassaf, *Sefîne*, II., 3. b., s. 588.

⁷⁸ Seyit Ali Kahraman , Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*: İstanbul, 1. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları c.1, 2. Kitap, s.438.

⁷⁹ Ekrem Işın, "Aziz Mahmud Hüdayî", *DBİA*, 1994, 1, s. 505.

⁸⁰ Efendi, a.g. e., s.116.

⁸¹ M. Nazmi ÖZALP, *TMT*, I, s.363.

⁸² Yılmaz, a.g.e.,s. 48.

⁸³ Işık, a.g.e., s.505.

vazifesinde bulundu.⁸⁴ Hüdâyî 2-3 yıl kadar bulunduğu tahmin edilen Kahire günlerinde Halvetî Şeyhi Kerimüddîn el-Halvetiye intisap etti ve kendisinden usûl-i esmâ terbiyesi gördü.⁸⁵ Hocası Nâzırzâde'nin tayinin bu kez Şam'dan Bursa'ya çıkması üzerine 1573 senesinde Hüdâyî, Bursa Ferhâdiye Medresesi'nde müderris ve mahkeme-i suğra'da nâib olarak çalışmaya başladı.⁸⁶ İşte bu dönemde Bayramiyyeden Şeyh Mehmed Muhyiddin Üftâde'nin vaaz ve sohbetlerine iştirak etmeye başladı. 1576'da yıllardır yanından ayrılmadığı Hocası Nazırzâde'nin vefatından çok etkilendi. Bir süre sonra ise gördüğü bazı rüyalar ve manevi işaretler sonucu Bursa'da sohbetlerini bir süredir takip ettiği Üftâdeye giderek intisap etti.⁸⁷ Hüdâyî Üftâde'nin yanında seyr u sülûkunu 3 yıl gibi bir sürede tamamladı.⁸⁸ Akabinde Üftâde tarafından Sivrihisar'a halife olarak gönderilen Hüdâyî, 6 ay gibi bir zaman diliminden sonra tekrar Bursa'ya geldi. Ancak Hüdâyî'nin Bursa'ya gelişinden birkaç gün sonra Üftâde(1580) vefat etti.⁸⁹

Medrese tahsilinden sonra nâib ve mûid sıfatıyla çalışma hayatına atılan Hüdâyî, hocası Nazırzâdeyle beraber tayinleri doğrultusunda Edirne, Kahire, Şam ve Bursa'da yaşadı. Ancak Hüdâyî tekrar İstanbul'a dönerken artık naib ve muîd gibi bir sıfatla değil şeyhlik vasfıyla manevi bir vazife üzere döndü. Şeyhülislam Sadeddin Efendi aracılığıyla Küçük Ayasofya Tekkesi Şeyhlik makamına atandı.⁹⁰ 1589 yılında Üsküdar'dan Celvetiyye'nin merkezi olacak dergâh inşası için arazi satın aldı. 1595 yılında ise dergahın inşası tamamlandı. Hüdâyî(1628) vefatına kadar Üsküdar da bulunan dergâhında irşad vazifesini sürdürdü.

Hüdâyî, İstanbul'da Fatih Camii, Üsküdar Mihrimah Sultan ve Sultan Ahmed camiilerinde düzenli olarak vaazlar verdi.⁹¹ Sultan Ahmed Camii'nin açılışında ilk hutbeyi Hüdâyî irad etti.⁹² Yaşadığı dönemde padişahlardan halka kadar insanlar tarafından muhabbet beslenen tarihî bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim

⁸⁴ Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l- Hakâ'ik Fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*, 1. b., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017, s.1859.

⁸⁵ Tezeren, a.g.e., s.14.

⁸⁶ Vassaf, *Sefîne*, II, s.586.

⁸⁷ Yılmaz, a.g.e.,s.51.

⁸⁸ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, 6. b., İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları , 2001, s.426.

⁸⁹ Yılmaz, a.g.e.,55.

⁹⁰ Işık, a.g.e., s.505.

⁹¹ Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, III, s.685; Kemaleddin Şenocak, *Kutbu'l Ârifîn Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî*, 1970, s.28.

⁹² Işık, a.g.e., s.505.; Vassaf, *Sefîne*, II ,590.

Evliya Çelebi, verdiği bilgilerde yedi padişahın Hüdâyî'nin elini öptüğünü, 170.000 civarında müntesibi olduğunu belirtmektedir.⁹³

Celvetî dergâhlarında olan zikir, âyin ve merasimlerde mûsikînin önemli bir yer edinmesinde Hüdâyî'nin mûsikî ilmî ile olan münasebeti önemli yer tutar. Hüdâyî'nin de mûsikîşinas yönünü anlamak için yetiştiği muhite ve ilham aldığı kişilere bakmak konunun daha iyi anlaşılmasında mühim bir noktadır. Hüdâyî hayatının her döneminde tasavvufla ilgili olmuştur. Küçük Ayasofya Medresesi yıllarında Halvetiyye'den Şeyh Nureddinzade'ye, Kahire yıllarında yine Halvetiyye'den Şeyh Kerîmüddin'e intisap etmiştir. Halvetiyye'nin mûsiki ile bağının ne kadar kuvvetli olduğunu, dinî mûsikîsi sahasında en çok eser verenlerin halvetî mûsikîşinaslar olduğu bilgisinden anlayabiliriz.⁹⁴ Ve yine Hüdâyî'nin tasavvufî eğitiminde dönüm noktası bir şahsiyet olan Bayramiyye'den Şeyh Üftâde'nin Bursa Ulu Camii'nde fahrî müezzinlik yapması ve okuduğu ezanların insaları vecde getirecek güzellikte olması yönüyle de dikkat çekmektedir.

Hüdâyî gerek İstanbul'daki medrese tahsili yıllarında gerekse Kahire'de çalıştığı dönemde Halvetiyye Tarikatıyla bağlar kurmasının yansımalarından biri olarak muhtemeldir ki mûsikî bilgisi bu süreçte önemli bir ilerleme kaydetti. Çünkü bilhassa Halvetiyye ve Mevleviyye tarikatleri mûsikîyi tarikat ritüellerinde önemli bir yere koyan, Osmanlı döneminde müzik okulu hüviyetinde mûsikî eğitimi veren tarikatlerdir.

Hüdâyî edebî yönüyle de kuvvetli olan bir şahsiyettir. Daha çok tasavvufî halk edebiyatı tarzında hece ve aruz ölçüsüyle şiirler yazmıştır. Yazmış olduğu şiirler "Divânı İlahiyyât" isimli eserinde bir araya getirilmiştir.⁹⁵ Yaşadığı döneme bakarak son derece sade bir dil kullanmayı tercih eden Hüdâyî'nin üslubu Ahmet Yesevî ve Yunus Emre'nin şiir üslubuna benzetilir.⁹⁶ Divanında yer alan şiirlerde bilhassa kelime-i tevhid'e yapılan vurgu göze çarpar. Bestesi veya güftesi Hüdâyî'ye ait olan birçok eserde kelime-i tevhid içeren nakaratlara rastlanmaktadır. Hüdâyî halkın anlayabileceği bir üslup kullanmayı tercih etmiştir. Yazdığı ilahiler yazılışı kolay görüldüğü halde

⁹³ Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*: İstanbul, 1.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları c.1 2. Kitap, s.438.

⁹⁴ Ergün, a.g.e., s.430.

⁹⁵ Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Mûsikîşinas Divan Şairleri*, 1.b., Ankara: Türk Sanatı ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1999, s.228.

⁹⁶ Tezeren, a.g.e., s. 43.

taklide kalkışılınca zorluğu anlaşılan eserlerdendir.⁹⁷ Hüdâyî'nin bestelenmek üzere manzumeler yazdığı da kaynaklarda ifade edilmektedir.⁹⁸

Hüdâyî diğer taraftan şiirlerine en çok beste yapılan mutasavvıf şairlerinden biridir. Beste yapanlar arasında mûsikî tarihimizin büyük bestekarlarından olan Dede Efendi, Ali Şiruganî, Zekai Dedeyi ve Hafız Postu yakın dönem mûsikîşinaslarından Said Özok, Çinuçen Tanrıkorur, Hüseyin Saadettin Arel, Ahmet Hatipoğlunu zikredebiliriz. Ayrıca son yıllarda Mehmet Kemiksiz tarafından “Hüdayi'den İlahiler” adıyla bir albüm çalışması yapılmıştır.

Hüdâyî'nin mûsikî alanındaki derinliği yaptığı bestelerden anlaşılmaktadır. Öyle ki çârgâh makamındaki

“Kudûmun rahmet-i zevk uu safadır yâ Resûl'İlah”

Zuhurun der-i uşşâka devadır yâ Resulallah

diye başlayan eseri mûsikî tarihimizin şaheserlerindedir. Aynı güfteye başka mûsikîşinaslar tarafından da çeşitli makamlarda besteler yapılmıştır.⁹⁹ Günümüzde bilhassa Hüdâyî'nin yazmış olduğu

“Neyleyeyim Dünyayı ”

Bana Allahım Gerek”

diyerek başlayan kasidesi hem çeşitli makamlardaki besteleriyle okunmakta hem de mûsikî meclislerinde kasidehanlar tarafından en çok okunan kasideler arasındadır. Hüdâyî ilâhî, tevşih, temcid ve tesbih gibi muhtelif formlarda besteler yapmış ancak diğer pek çok kıymetli mûsikîşinas gibi onun da yaptığı bestelerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Zira günümüze ulaşanlardan çok daha fazla beste yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Hüdâyî'nin günümüze ulaşan bestelerini şöyle sıralayabiliriz:

Makamı/Usülü	Formu	Güfte
ÇargahDüyek	Tevşih	Kudûmun rahmet-i zevk u safadır yâ Resûl'İlah
Şehnaz	Durak	Hâşimî Osman
Acem	Ramazân İlahisi	Hüdâyî
Evc Evsat	Ramazân İlahisi	Ol Ey Hüdâyî subh-u şam

⁹⁷ Tezeren, a.g.e., s. 43.

⁹⁸ Ergün, TMA, s.57.

⁹⁹ 17.yy Celvetî mûsikîşinaslarından Hafız Kumral aynı güfteyi acem tevşih olarak bestelemiştir. Celvetî Şeyhi Nesib Dede ise nevrüz tevşih olarak bestelemiştir.

Uşşak Sofyan	İlahi	Hüdâyî
Nevâ Sofyan	İlahi	Açıldı çün bezmi elest

Hüdâyî'nin yaşadığı dönem kadızâdeler ve sivasizâdeler mücadelesi olarak bilinen medreselilerin tekke mensuplarını tekfir etme faaliyetlerine yeltendiği bir döneme rastlamaktadır. Hüdâyî tekkelere yöneltilen tenkit konularından olan semâ ile ilgili bazı hususlara da değindiği “Keşfu'l Kına ân Vechi's- Sema” adını verdiği bir risale kaleme almıştır.¹⁰⁰ Bu eserinde semâ hususunda itidal üzere olmaya davet etmiştir. Öte yandan kaleme aldığı bir diğer eser olan “Vâkıât-ı Üftâde”de Taptuk Emre hakkında “şeşta” isimli altı telli bir saz çaldığına dair bilgi verilmesi Hüdâyî'nin mûsikîye olan meylinin bir başka göstergesidir.¹⁰¹

Azîz Mahmûd Hüdâyî yazmış olduğu edebî eserlerin anlam derinliği ve didaktik olmaları yönüyle tasavvuf ilmi ve edebiyatı tarihine geçmiştir. Türk tasavvuf mûsikîsine yazdığı edebî eserlerin pek çok bestekâr tarafından bestelenerek aynı zamanda birer mûsikî eseri olması ve diğer taraftan kendisinin de sanatlı eserler bestelemesi gösteriyor ki Türk İslam Kültürü açısından son derece mühim ve müstesna şahsiyetlerden biridir.

1.2. Şaban Dede

Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin zâkirbaşısı ve halifelerindendir. Bir dönem Amasya Çivici Tekkesi'nde şeyhlik yapmıştır.¹⁰² Ancak kaynaklarda Hüdâyî Âsitanesi'nin meşhur mûsikîşinas zakirbaşısı olarak tanıtılır. Şaban Dede'nin 1650/1061 yılında vefat etmiştir.

Mûsikî ilmi ve yaşadığı dönemdeki konumu hakkında Hüseyin Vassaf eserinde Şaban Dede'yi “İlm-i musikî de zamanın ferîdi imiş” şeklinde tanımlayarak dönemin müstesna mûsikîşinaslarından biri olduğunu belirtmektedir.¹⁰³ Sesinin güzelliği, mûsikî ilmindeki yetkinliği ve zikir yönetmedeki ustalığı üzerine zamanla

¹⁰⁰ Bu Arapça kaleme alınmış yazma eserin 15 nüshası Türkiye'de muhtelif kütüphanelerde bulunmakla beraber günümüz Türkçesine Hasan Kamil Yılmaz tarafından terceme edilmiştir. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul:1987, C. 4., ss.273-285.

¹⁰¹ Ergun, *TMT.*, s.39.

¹⁰² Nuri Özcan, “Azîz Mahmud Hüdâyî Asitanesinde Hizmet Etmiş Mûsikîşinas Şeyhler”, *Uluslar arası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu*, editör: Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2005, Cilt:2, s. 268.

¹⁰³ Vassaf, *Sefine*, III, s.54.

Hüdâyî Dergahı'nın zâkirbaşısı olmuştur. Gerek 17.yy. Türk mûsikîsi tarihinde gerekse Celvetî tarihinde başta zikredilen mûsikîşinaslardandır. Şaban Dede'nin yapmış olduğu bestelerin güfteleri çoğunlukla hocası Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye ait olmakla beraber birçok mutasavvîf şairin de şiirlerini bestelemiştir. Günümüze ulaşan acem makamındaki

“Ya Rabbi mahşer yerine

Ne yüz ile varayım ben

Dostun Muhammed yüzün

Ne vech ile göreyim ben ”

şeklinde başlayan ilahinin güftesi ve bestesi Şaban Dede'ye aittir.¹⁰⁴

1.3. Divitçizâde Şeyh Mehmed

Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin müridlerinden Şeyh Mustafa Devâti'nin oğludur.¹⁰⁵ Üsküdar doğumludur. Divitçizâde onun lakabıdır. Kendisi gençliğinin ilk dönemlerinde fennî ilimlerde ilerleyerek müderrislik vazifesi almış daha sonra batınî ilimlere yönelmek niyetiyle müderrislik görevinden ayrılmıştır. Celvetî Şeyhi Cennet Efendi'ye intisap etmiş ve kendisinden icazet almıştır.¹⁰⁶ Zeyl-i şakaikte seyru sülukunu Fidancı Mehmed Efendi riyasetinde tamamladığı rivayet edilir.¹⁰⁷ Genç yaşta Celvetî'ye yoluna intisap etmiştir. Babası Şeyh Devâti'nin 1660 senesinde vefatı üzerine Şeyh Camii Tekkesi postuna vazifelendirilmiştir. 1667 senesinde ise Âsitane Şeyhi Gafûrî Mahmud Efendi'nin vefatı üzerine Celvetî Âsitanesi Şeyhliğine getirilmiştir. Vefatına kadar bu vazifede kalan Divitçizâde 1667 yılında vefat etmiş¹⁰⁸ ve Şeyh Camii Tekkesi haziresinde babasının yanına defnedilmiştir.

Divitçizâde, hem şair ve hem de mûsikîşinasdır. Tâlîp mahlasıyla şiirler yazmış ve bazı şiirlerini de bestelemiştir.¹⁰⁹ Mahlas kullanmaksızın da manzumeler yazmış ve

¹⁰⁴ Özcan, a.g.e., s.268.

¹⁰⁵ Süreyya, a.g.e., III, s.1623.

¹⁰⁶ Vassaf, Sefîne, s.40.

¹⁰⁷ Uşşâkizâde İbrâhîm Hasîb Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 1.b., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017, s.848.

¹⁰⁸ Süreyya, a.g.e., s.1623.

¹⁰⁹ Ergun, TMA, s. 67.

ilahiler bestelemiştir.¹¹⁰ Bestelediği eserlerin notaları günümüze ulaşmamıştır. Ancak hem kendi yazdığı hem de bestelediği aktarılan

“Yandım kül oldum aşk meydanında
Kokar gül oldum aşk meydanında”

diye başlayan şiiri kendisi dışında bazı mûsikîşinaslar tarafından da bestelenmiştir. Günümüze Şehnaz makamında bestelenmiş hali ulaşılmış olan eserin bestesinin kime ait olduğu bilinmemektedir.

1.4. Hafız Kumral

Celvetî Tarikatı tarihinde en başta zikredilen mûsikîşinaslardan biri de Hafız Kumraldır. Hafız Kumral tesirli okuyan bir hanende, usta bir zakirbaşı ve aynı zamanda sanatlı eserler besteleyen bir bestekardır. İstanbul doğumludur. Hafız Kumral’ın asıl adı Mehmed’dir.¹¹¹ Üsküdar’da yaşamış ve Üsküdar’da vefat etmiştir.¹¹² Vefat tarihi konusunda kaynaklar arasında görüş birliği olan bir tarih yoktur. Hafız Kumral’ın vefat tarihi hakkında Yılmaz Öztuna 1621 tarihini; Nazmi Özalp ise 17.yy ortalarına doğru şeklinde bir tarih işaret etmiştir. Ancak Nuri Özcan ise bu iki tarihin Hafız Kumral’ın şöhret olduğu belirtilen Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim dönemlerini işaret ederek yanlış bilgi olduğu tespitini yapmaktadır. Bu bilgiler ışığında Hafız Kumral’ın 17.yy ikinci yarısından öncesine dair vefat ettiğine dair bilgilerin sıhhatli gözükmediği söylenebilir.

Hafız Kumral, Azîz Mahmûd Hüdâyî gözetiminde yetişmiş ve Hüdâyî’nin tekkesi çevresinde mûsikî eğitimi almıştır.¹¹³ Hafız Kumral’a zamanla âsitane’nin¹¹⁴ zâkirbaşılık vazifesi de tevdi edilmiştir.¹¹⁵ O, yaşadığı dönemde gür ve tesirli sadasıyla halkı ve devlet büyüklerini etkilemiştir. Özellikle Sultan IV. Murad(1623-1640) bir başka rivayete göre Sultan İbrahim(1640-1648) döneminde ünlendiği kaynaklarda

¹¹⁰ Nuri Özcan, “Osmanlılarda Mûsikî”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, III, s.233.

¹¹¹ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 2.b., İstanbul: OSAV, 2007, s.378. ; Ergun, a.g.e., s.58.

¹¹² Cem Behar, *Şeyhülislam’ın Müziği 18. Yüzyılda Osmanlı/Türk Musikisi ve Şeyhülislam Es’ad Efendi’nin Atrabü’l-Âsâr’ı*, 2.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, s.238.

¹¹³ Özalp, a.g.e., s.377.

¹¹⁴ Âsitane: Tarikat pîrinin kaldığı tekke veya medfun bulunduğu yer. bkz. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara; Rehber Yayınları, 1997, 1.b., s.119.

¹¹⁵ Gülşen Oransay, “Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileycileri” *AÜİF İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1997, s.3, s.155.

zikredilmektedir.¹¹⁶ Esad Efendi onun hakkında “*Atrabü’l-Asar*” adlı eserinde “Vâdî-i mûsikîde ferîd ve tedkîk-i tenâsüb-i negamda ekser-i esâtizden ilmi mezîd idi.¹¹⁷” şeklinde bahsetmesi, onun yaşadığı dönemde mûsikî alanındaki ilmi ve kabiliyetiyle müstesna bir isim olduğunu göstermektedir.

Hafız Kumral, zâkirbaşı ve hanende olmasının yanı sıra aynı zamanda bir bestekardır. Hem dini hem de ladini mahiyette beste çalışmaları yapmıştır. Dini mûsikî alanında yaptığı besteler beste, tevşih, semâi, na’t ve ilahi gibi muhtelif dini mûsiki formlarında olmuştur.¹¹⁸ Yaptığı bestelerin güfteleri çoğunlukla Hocası Aziz Mahmud Hüdâyî’ye ait manzumelerden oluşmaktadır.¹¹⁹ Kendisinden yaklaşık bir asır sonra yaşayan Esad Efendi otuzdan fazla bestesi olduğunu eserinde belirtse de Yılmaz Öztuna bunun çok daha fazla olduğunu ancak Esad Efendi zamanına ulaşan bestelerinin otuz civarında olabileceğini söylemektedir.¹²⁰

Eser	Makam	Form	Usul	Güfte
N’ola tacım gibi başımda getirsem daim	Pençgah	Tevşih		Bahtî (Sultan I. Ahmed)
Cemâlin mihr-i â’ lem – tâba benzer	Hüseyni	İlahi	Ağır semai	Nedim
Kudûmün rahmet-i zevk u safâdır yâ Resûlellah”	Acem	Tevşih		Hüdâyî

2. XVIII. YÜZYILDA CELVETÎ MÛSİKÎŞİNASLAR

2.1. İsmail Hakkı Bursevî

Celvetîliğin Hakkıyye kolunun kurucusu olan İsmail Hakkı Bursevî 1063/1653’de Aydos beldesinde doğmuştur. Asıl adı İsmail olmakla beraber “Hakkî”

¹¹⁶ Nuri Özcan, “Hafız Kumral” , DİA, 1997, XV, s.93; Behar, a.g.e., s.238.

¹¹⁷ Cem Behar, *Şeyhülislam’ın Müziği 18. Yüzyılda Osmanlı/Türk Musikisi ve Şeyhülislam Es’ad Efendi’nin Atrabü’l-Âsâr’ı*, 2.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, s.238.

¹¹⁸ Yılmaz Öztuna, *BTMA I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s.38.

¹¹⁹ Yavuz Demirtaş, *XVII: Yüzyıl İstanbul’unda Mutasavvıf Mûsikîşinaslar*, 1.b., İstanbul: Hiper Yayın, 2017, s.69.

¹²⁰ Öztuna, *BTMA*, I, s.38.

onun şiirlerindeki mahlasıdır. Ancak zamanla bu mahlasını diğer eserlerinde kullanmasıyla mahlası ismiyle bütünleşerek İsmail Hakkı denilmiştir.¹²¹

Küçüklüğünden itibaren iyi bir eğitim gören İsmail Hakkı daha sonraları Celvetîliğin maruf şeyhlerinden olan Atpazarlı Osman Fazlı'de seyr u sülûkunu tamamlayarak icazet almıştır. Uzunca bir dönem Bursa'da yaşadığı için Bursevî olarak tanınmıştır.

Esasında İsmail Hakkı Bursevî müfessir ve mutasavvıf kişiliği ile bilinmektedir. Bursevî ilmî ve tasavvufî pek çok eser kaleme almıştır. Celvetî literatüründe mühim bir eser olan *Silsiletü'l Celvetiyye* ile meşhur *Rûhu'l Beyân* isimli işârî tefsirin¹²² de müellifidir.

Hüsn-i hat sanatında da çalışmalar yapmış olan İsmail Hakkı meşhur hattat Hafız Osman'dan hat meşkederek sülûs ve nesihden mezun olmuştur.¹²³

Şiir ve mûsikî ile de ilgilenen Bursevî'nin ilahiler bestelediği bilinmektedir.¹²⁴ Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri bir divanda toplanmıştır.¹²⁵ Bestelediği eserlerin güftesinin Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin bazı ilâhileri ile kendisinin yazdığı naatlar ve neşidelerden oluştuğu rivayet edilmektedir.¹²⁶ Aynı zamanda İsmail Hakkı Bursevî'nin şiirlerine birçok mûsikîşinas tarafından beste yapılmıştır. Bilhassa celvetî bestekarlardan Duhanî Şerif Efendi, İsmail Hakkı Bursevî'nin birçok şiirine beste yapmıştır. İlmî, tasavvufî ve edebî kişiliğinin yanı sıra bestelediği ilahiler doğrultusunda da diyebiliriz ki mûsikî yönü de olan bir şahsiyettir.

İsmail Hakkı Bursevî mûsikîyi “nefsi terbiye ve ruhu tehyîc ve i'lâ için en müessir vasıta” olarak tanımlar. Mûsikîye karşı duruş sergileyenlere ağır tenkitlerde bulunan Bursevî mûsikînin caiz olmadığını iddia edenlere ise şöyle demektedir: “Ya Kur'an'la teganni etmek caiz olacak, şair ezkâr ile teganni eylemek niçin caiz olmaya ve ehl-i teganni meclisine varmak mutlak münker ola. İnkâr senin sıfatındır ki, o sebeple ma'ruf sana münker ve güzel olan şey çirkin gelir.¹²⁷”

¹²¹ Ali Namılı, *İsmail Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri ve Tarikat Anlayışı*, 1.b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2001, s.33.

¹²² Tasavvufî tefsirler için kullanılan terimdir.

¹²³ Vassaf, *Sefine*, III, s.65.

¹²⁴ Ergun, *TMA*, s.169.

¹²⁵ Nuri Özcan “Osmanlılarda Mûsikî”, Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, III, s.245.

¹²⁶ Yılmaz, a.g.e., s.306.

¹²⁷ Süleyman Uludağ, *İslam ve Mûsiki*, b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s. 248.

2.2.Çatal Sakal Mustafa

Bursa Celvetî eşrafındandır. Çatalsakal onun lakabıdır. Bursa’da doğmuş ve Bursa’da yaşamıştır. Bir dönem terzilik yapmıştır. İshak Hocası Ahmed Efendi’nin sohbetlerine iştirak ederek mülazim olmuştur. Bu esnada şiir ve mûsikî üzerine de çalışmalar yapmıştır. Mûsikîye dair ders aldığı hocaları bilinmemektedir.¹²⁸ Tasavvuf alanında mürşidi Üftâdezâde İbrahim Efendidir.¹²⁹ 7 Recep 1121/ 12 Eylül 1709 tarihinde vefat eden Çatal Sakal Mustafa Pınarbaşı Mezarlığında Üftâde Tekkesi yolunda medfundur.¹³⁰

Mûsikîşinaslığı konusunda kaynaklarda bestekar oluşu ön plana çıkmaktadır. Ve nitekim mûsikî konusundaki yetkinliği sebebiyle de Bursada ki celvetî dergahının zakirbaşılık makamına getirilmiştir. Nota arşivlerinde Çatalsakal Mustafa Efendiye ait olduğu belirtilen herhangi bir eserin notasına rastlanılmamıştır.

2.3.Şeyh Mehmed Zaifi

İstanbul’un Beykoz sınırları içerisinde bulunan Akbaba’da doğdu. Babası Hafız Mustafa Efendi de Akbaba İmamı idi. Babasının vefatından sonra aynı camide mihraba geçmesinin ardından o da babası gibi “Akbaba İmamı” lakabıyla tanındı.¹³¹ Hafızlığını genç yaşta ikmal etmiştir. Kur’an kıraatindeki üstadlığı sebebiyle aynı zamanda kari’dir. Müstakimzâde, Mehmed Zaifi Efendi’nin “hoş nefes musikidan” olmasından mütevellit Akbaba Mescidinden başka İstanbul’da Hacı Seyyid Abid Çelebi Mescidi’nde de imamlık yaptığını ve o bölgedeki bir mektepte de muallimlik yaptığını söyler. Mehmed Zaifi 1703’te vefat etmiştir.¹³²

Hüsn-i hat sahasında da çalışmalar yapmış olan Mehmed Zaifi, Kanlıcalı Mustafa Efendi’den sülüs ve nesih hatlarını meşk ederek icazetnâme almıştır.¹³³ Edebî alanda ise Zaifi mahlasıyla şiirler yazmıştır.

¹²⁸ İbrahim Benlioğlu, *Bursa’da Yetişen Mûsikîşinaslar*, 1.b., Bursa; Bursa Akademi Yayınları, 2018, s.73.

¹²⁹ Ergun, *TMA*, s.148.

¹³⁰ Benlioğlu, a.g.e., s.73.

¹³¹ Hasan Aksoy, “Mehmed Zaifi” *DİA*, 2003, XXVIII, s.54.

¹³² Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (Hazırlayan Mustafa Koç), İstanbul: Klasik Yayınları, 2014, s.411.

¹³³ Müstakimzâde, a.g.e., s.411.

Seyr u sülûkunu¹³⁴ ise Üftâde'nin torunu ve Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin halifesi İbrahim Sâdık Efendi'nin riyâsetinde Bursa Celvetî Dergahında tamamlamıştır.¹³⁵ Şeyh İbrahim Sadık Efendi tarafından kendisine icâzet ve hilafet verilmiştir.¹³⁶

Bir mûsikîşinas olarak Mehmed Zaifi ilk mûsikî derslerini babasından almıştır.¹³⁷ Kaynaklar sesinin güzelliğinden bahsetmekte ve bilhassa Kur'an kıraatinde ve Muhammediye okuma hususundaki ustalığından ötürü kari've muhammediyehan olmasını ön plana çıkarmaktadır.¹³⁸ Nitekim İsmail Hakkı Bursevî de Muhammediye şerhinde Mehmed Zaifi hakkında “Üdebâya musâhib ve makâmâta sâhib” şeklinde kendisinden bahseder.¹³⁹ Yaşadığı dönemde bestelediği ilahileri büyük bir beğeni toplayan Mehmed Zaifi genellikle celvetî şeyhlerin şiirlerini bestelemiştir.¹⁴⁰ Otuzu aşkın eser bestelediği rivayet edilmektedir.¹⁴¹ Nota arşivlerinde Akbaba İmamı adıyla günümüze ulaşan besteler mevcuttur.

Mehmed Zaifi “Akbaba İmamı” olarak tanınmasıyla birlikte hafız, kâri, şeyh, muhammediyehan, hattat ve bestekar vasıflarını da taşımak suretiyle çok yönlü bir tarihî şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. Mehmed Emin Efendi

Bursa doğumludur. Ailesi Kalburîler olarak tanınmış olup Mehmed Efendi'ninde lakabı kalburîzâdedir. 1720 yılında vefat etmiştir.

Bir mûsikîşinas olarak Kalburîzade, İsmail Hakkı Dergahı zâkirbaşısı ve dini mûsikî bestekarı olarak bilinir. Eserlerinden de usta bir bestekar olduğu anlaşılan Mehmed Emin Efendi durak, tevşih ve ilahi gibi farklı dini musiki formlarında besteler yapmıştır.¹⁴²

Günümüze ulaşan besteleri ise şöyledir:

Eser	Makam	Form	Usul	Güfte
------	-------	------	------	-------

¹³⁴ Seyr u sülûk: Bir şeyhin nezaretinde, Allah'â vuslat için çıkılan manevî yolculuk. Cebecioğlu, TTS,s.637.

¹³⁵ Yılmaz, a.g.e., s.306.

¹³⁶ MustakıMZade, a.g.e., s.411.

¹³⁷ Aksoy, a.g.e., s.541.

¹³⁸ Ömer Tuğrul İnançer, “Zikir Usûlü ve Musiki(CELVETÎLİK)”, *DBİA*, 1994, II, s. 397.

¹³⁹ Ergun, *TMA.*, s.165.

¹⁴⁰ Ergun, *TMA.*, s.164.

¹⁴¹ İnançer, a.g.e., s. 397.

¹⁴² Öztuna, a.g.e., s.38.

Düşdü cânâ â'kıbet sevdây-ı aşk,	Hümayun	Durak	?	İsmail Hakkı Bursevî
Merhabâ ey mevlid-i peygamberî	Rast	İlahi	Nim Evsat	Erzurumlu İbrahim Hakkı
Düşdü cânâ â'kıbet sevdây-ı aşk,	Hüseynî	İlahi	Düyek	İsmail Hakkı Bursevî

2.5.Kapan Katibizade Mustafa Efendi

Bursa'da doğmuştur. Babası Şeyh Şerefzade Şerefüddin Efendi'dir. Öğrenimini Bursa'da tamamlamıştır. Kapan Hanı'nda katiplik yapan babasının mesleğini devam ettirdiği için Mustafa Efendi'ye "Kapan Katibizâde" denilmiştir. Üftâdezade Şeyh Mustafa Efendiye intisap etmiştir. Aynı zamanda şeyhinin damadı da olmuştur. 1755'te vefat etmiş olup Bursa Pınarbaşı mezarlığında medfundur.¹⁴³

Mustafa Efendi bir dergâh ve mûsikî meclisi ortamında yetişmiştir. Sesinin hem üst perdelerinin hem de pest perdelerinin geniş olduğu ve gür bir sese sahip olduğu rivayet edilmektedir. Yaşadığı dönemde Bursa'da tanınan bir tevhidhan ve mevlidhandır.¹⁴⁴ Aynı zamanda usta bir hanende olan Mustafa Efendi, Üftâde Dergâhı'nın zakirbaşılık makamına da getirilmiştir¹⁴⁵

2.6 Abdulhay Celvetî

Celvetiyye'nin meşhur şeyhlerinden olan Abdulhay Efendi, Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin halifelerinden Saçlı İbrahim Efendi'nin oğludur. Edirne'de doğmuştur. İlmî tahsilinden sonra babasının riyasetinde seyr u sülûkunu tamamlayarak celvetî hilafeti almıştır.¹⁴⁶

¹⁴³ Benlioğlu, a.g.e., s.76.

¹⁴⁴ Özalp, *TMT*, I, s.452.

¹⁴⁵ Benlioğlu, a.g.e., s.76.

¹⁴⁶ Vassaf, *Sefîne.*, s.41.

İlk olarak günümüzde Bulgaristan sınırları dahilinde olan Akçakazanlık beldesindeki Alaeddin Tekkesi şeyhliğini, ardından babasının vefatı üzerine Edirne Dizdarzade Tekkesi şeyhliğini, 1686 senesinde ise davet üzere İstanbul'a gelerek Mehmed Paşa Zaviyesi'nde irşad faaliyetlerini yürütmüştür. Son olarak ise Selami Ali Efendi'nin vefatıyla Hüdâyî Âsitanesi'ne post nîşin olmuştur.¹⁴⁷ Vefat tarihi olan 1705/1117 yılına kadar 14 yıl boyunca bu vazifede kalmıştır.¹⁴⁸ Sicilli Osmanî de akıllı, alim, güzel konuşan, şair ve ilâhîleri olan bir zat olarak tanıtılmaktadır. Abdulhay Celvetî 1705/1117'de vefat etmiştir.¹⁴⁹

Şeyh Abdulhay, Celvetîliğin şehir hayatında kökleşmesinde etkili olmuştur. Bir celvetî şeyhi ailesi olarak tarikatın İstanbul'dan Balkanlara sistematik bir şekilde organize edilmesinde etkili olmuşlardır.¹⁵⁰

Vaizlik de yapmış olan Abdulhay Efendi hilafet aldıktan sonra Edirne'de yaşadığı dönemde Selimiye Camii'nde ve İstanbul yıllarında ise Eminönü Yeni Camii'nde kürsüye çıkmıştır.¹⁵¹

“Abdulhay” mahlasıyla yazdığı bazı şiirleri dini mûsikîmizin meşhur bestekarlarından olan Hafız Post ve Gülşenî Şeyhi Şirüvani Dede gibi birçok mûsikîşinas tarafından bestelenmiştir.¹⁵² Öyle ki Abdulhay Celvetî şiirlerine en çok beste yapılan mutasavvıflar arasındadır. Şiirlerinin toplandığı günümüze ulaşmış bir divanına rastlanılmamakla beraber Hüseyin Vassaf, Abdulhay Celvetî'nin bir divançesi olduğunu nakleder. MüstakıMZade'nin mecmuasında ise Abdulhay'ın ilahiler bestelediği belirtilse de günümüzde Abdulhay Celvetî'ye ait olduğu belirtilen bir besteye rastlanılmamıştır.¹⁵³

İyi bir eğitim almış olan Abdulhay Celvetî birtakım ilmî çalışmalar yapmak suretiyle eserler kaleme almıştır. İmam Bûsîrî'nin Kaside-i Bürdesini tercüme ettiği bir risalesi bulunmaktadır. Ayrıca *Şerh-i Gazeli Hacı Bayram-ı Velî* ve *Şerh-i Gazeli Hazret-i Hüdâyî* risalelerini de kaleme almıştır.¹⁵⁴ Yaşadığı dönemin usta

¹⁴⁷ Yılmaz, a.g.e., s.271.

¹⁴⁸ Vassaf, *Sefine.*, III, s.41.

¹⁴⁹ Süreyya, *Sicilli*, I, s.115.

¹⁵⁰ Işın, a.g.e., s.43.

¹⁵¹ Süreyya, *Sicilli*, II,s.115.; Işın, a.g.e., s.42.

¹⁵² Işın, a.g.e., s.44.

¹⁵³ Ergun, *TMA.*, s.81.;Nuri Özcan, “Abdulhay Celvetî”, *DİA*, 1988, I, s.228.

¹⁵⁴ Vassaf, *Sefine.*, III, s.42.

müfessirlerinden olan Abdulhay Celvetî, *Fethü'l-Beyân li-Husûli'n-Nasrî ve'l-Fethi ve'l-Emân ile Tefsir-i Ba'zı Suver-i* eserlerini kaleme almıştır.¹⁵⁵

2.7 Üsküdarlı Mehmed Efendi

Şeyh Abdulhay Celvetî'nin oğludur. Üsküdar'da doğmuş XVIII. yüzyıl sonlarında vefat etmiştir. Medrese tahsilinde muvaffakiyet göstererek ilmiye mesleğine dahil olmuş ve kadılık vazifelerinde bulunmuştur.¹⁵⁶

Bir mûsikîşinas olarak Mehmet Efendi hanende ve bestekar olmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Dinî ve lâdinî eseler bestelemiştir. Günümüze ise bir tevşih, sekiz bestesi ulaşmıştır.¹⁵⁷

3. XIX. YÜZYILDA CELVETÎ MUSİKÎŞINASLAR

3.1. Şeyh Abdurrahman Nesib Dede

Abdurrahman Nesib Dede'nin babası Celvetiyye tarihinde İsmail Hakkı Bursevî'ye çok benzediği için “küçük hakkı” diye maruf olan Şeyh Mehmed Şehabeddin Efendi'dir.¹⁵⁸ Nesib Dede doğma büyüme Üsküdarlı'dır. Nesip Dede'nin hem dedesi Mudanyalı Büyük Ruşen Efendi hem de babası Mehmed Şehabeddin Efendi âsitane şeyhliği yapmıştır.¹⁵⁹ Nesip Dede seyr u sülûkunu babasının yanında ikmal etmiş ve hilafet almıştır. İlk olarak Ayasofya Camii yakınlarında bulunan Erdebil Tekkesine post-nîşîn olmuştur.¹⁶⁰ Abdurrahman Nesib Dede babası Şeyh Şehabeddin Efendi'nin vefatı üzerine ise 1818 yılında Hüdayi Âsitanesi'nin 22. şeyhi olarak post-nîşîn olmuştur. Vefat tarihi olan 1842 yılına kadar 24 yıl boyunca Hüdayî Âsitanesi'nde irşad vazifesini devam ettirmiştir.¹⁶¹ Ayrıca Nesib Dede 1827 yılında ordu-yu hümayun

¹⁵⁵ Ekrem Işın, “Abdulhay Efendi”, DBİA, II, s. 44.

¹⁵⁶ Özalp, *TMT*, I, s.436.

¹⁵⁷ Özalp, *TMT*, I, s.436.

¹⁵⁸ Yücer a.g.e., s.541.

¹⁵⁹ Ergun, *TMA*, s.428.

¹⁶⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 276.

¹⁶¹ Özcan, a.g.e., s.270

vaizi olarak vazifelendirilmiştir¹⁶². Hüseyin Vassaf eserinde Nesib Dede'yi “Halîm, selîm, sahî ve kerîm ” bir şahsiyet olarak vasıflandırmıştır.¹⁶³

Nesib Dede'nin “Seyyid” mahlasıyla yazdığı şiirlerinin toplandığı bir divançesi vardır. Yine eserleri arasında sülûk-i celvetiyeye dair bir risalesi olduğu nakledilmektedir.¹⁶⁴ Kendi el yazması olan divanı Üsküdar'da bulunan Selim Ağa Kütüphanesi'nde mevcuttur. El yazması eserinin muhtevasında dinî mahiyette ilâhîler ve tasavvufî manzumelerin yer almasının yanı sıra lâ dini mahiyette gazeller ve şarkılar da bulunmaktadır.

Nesib Dede'nin mûsikî eğitimi hakkında kaynaklarda bilgi yer almamaktadır. Ancak güfte mecmualarında Nesib Dede'ye isnad edilen bestelere yer verilmektedir. Nesib Dede'nin hem dinî hem de lâ dinî mahiyette besteleri vardır.¹⁶⁵ Yaptığı besteler ciddi bir mûsikî bilgisine ve kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir. Günümüze ulaşmış “Gönül hayran olupdur” ilahisi bilhassa mûsikî tarihçileri tarafından methedilmektedir. Nesib Dede ilahi, savt, peşrev gibi muhtelif formlarda besteler yapmıştır. Nesib Dede'nin oğlu Ruşen Efendi'ye ait olan güfte mecmûasında “Şeyh Efendi'miz” kaydıyla Nesib Dede'ye ait beş eser yer almaktadır. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde Hüdâyî bölümünde mevcuttur. Ruşen Efendi'nin mecmuasında yer alan Nesib Efendi'nin besteleri şöyledir.

*“Aşkın ayân oldu bana harette kaldım ben garip
Şevkinle oldum âşinâ mihnette kaldım ben garip”*
diyerek başlayan ilahiyi hicaz makamında
*“Doğdu nurun aleme verdi ziya
Zail oldu zulmet-i arz ü semâ”*
mısrasıyla başlayan ilahiyi rast makamında
*“Derûnum ateşi hicranına yandı
Meded senden kerem senden ilahî”*
Mısrasıyla başlayan ilahiyi düğah makamında
*“Sevdim seni hep varım yağmadır alan alsın
Gördüm seni efkarım yağmadır alan alsın”*

¹⁶²Süreyya, *Sicilli*, I, s.95.

¹⁶³ Vassaf, *Sefîne.*, III, s.49.

¹⁶⁴ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Meral Yayınevi, 1925, s.179.

¹⁶⁵ Yücer,a.g.e., s.832.

şeklinde başlayan ilâhîyi bayati makamında bestelemiştir.

Ruşen Efendi'nin güfte mecmuasında Nesip Efendi'ye ait bu dört ilâhînin yanında bir de çargah makamında bulunan savt'ın güftesi de şöyle başlamaktadır:

“Şûride vü şeydâ kılan yarin cemalidir beni
Alemlere rüsva kılan yarin cemalidir beni”¹⁶⁶

Yılmaz Öztuna'nın kitabında bu eserlere ek olarak belirtilen Nesip Dede'nin devr-i kebir segah peşrevi ile beyati makamında ve düyek usûlünde

“Gönül hayran olupdur aşkın elinden
Çiğer biryan olupdur aşk elinden”

şeklinde başlayan ilâhîsi zikredilmekte ve bestesinin güzelliğine vurgu yapılmaktadır.¹⁶⁷ Nuri Özcan ise Nesip Dede'nin bestelerinden biri teşvih ikisi ilâhî olmak üzere üç tanesinin notalarıyla birlikte yayınlandığını belirtmektedir bunlar:

Nevruz makamında sözleri Hüdâyî hazretlerine ait olan

“Kudûmun rahmet-i zevk u safadır yâ Resûl'llah
Zuhûrun derd-i uşşâka devâdır yâ Rasûlâllâh”

beytiyle başlayan tevşihin notasıyla, suzinak makamında

“Ey cihan ârâ hâlim nic' olur”

şeklinde başlayan ilahinin notası ve son olarak çargah makamında

“Şûride vü şeydâ kılan yarin cemalidir beni” mısrasıyla başlayan ilahinin notaya geçirilmiş şekilde yayınlandığı belirtilmektedir.¹⁶⁸

3.2. Şeyh Mehmed Ruşen Tefviki Efendi

1811 yılında İstanbul'da doğdu. Hz. Mevlana'nın soyundan gelmektedir.¹⁶⁹ Dedesi Mudanyalı Ruşen Efendi, babası ise Abdurrahman Nesib Efendi'dir. Dede ve torununun isimlerinin karışmaması için Mudanyalı Ruşen Efendi'ye “Büyük Ruşen” , Mehmed Ruşen Tefvik Efendi'ye ise “Küçük Ruşen” denilmiştir.

¹⁶⁶ Nuri Özcan, “Azîz Mahmud Hüdâyî Asitanesinde Hizmet Etmiş Musikişinas Şeyhler”, *Uluslar arası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu* editör: Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2005, Cilt:2 s. 270.

¹⁶⁷ Öztuna, a.g.e., , s.106.

¹⁶⁸ Özcan, a.g.e., s.271.

¹⁶⁹ Vassaf, *Sefine*, III, s.50.

Şer'î ilimlerde tahsilinin ardından babasından tasavvufî terbiye görerek batnî ilimlerde ilerledi. Bu minvalde Kastamonu'yada gitmek suretiyle erbaîn¹⁷⁰ çıkardı.¹⁷¹ Ruşen Efendi pederi Şeyh Abdurrahman Nesib Efendi'nin vefatı üzerine Hüdâyî Hankahı'na post-nîşîn oldu. Vefat tarihi olan 1891 senesine kadar yarım asrı aşan bir süre âsitâne şeyhliği yapmıştır. Ruşen Efendi bir dönem Meclis-i Meşayih başkanlığında da bulunmuştur.¹⁷² Hankah Ruşen Efendi döneminde Rifaiyye'den Şeyh Nuri Efendi'nin işareti ve Abdülmecid Han'ın emriyle yeniden inşa edilmiştir.

Ruşen Efendi'nin âsitane şeyhliği döneminde âsitane canlı ve coşkulu bir hava hakim olmuştur.¹⁷³ Aynı zamanda Ruşen Efendi kıymeti bilinip insanlar tarafından sevilmiş uzaktan ve yakından pek çok kişi onu ziyaret için hankaha gelmiştir. Padişahlar tarafından da yakın ilgi gören Ruşen Efendi'nin bilhassa Sultan Abdülmecid Han ile hususi bir diyalogu olmuştur.

Ruşen Efendi hüsn-i hat sanatına da ilgi duymuş ve şiirle ilgilenmiştir.¹⁷⁴ Yazdığı şiirlerinden bazılarını da bestelemiştir. Bestelemiş olduğu mâhur ve müstear savtları unutulmuştur.¹⁷⁵ Günümüze Saba Düyek Şevval İlahisi ulaşmıştır.

Mûsikîde hocası Bursalı Şerif Efendi'dir.¹⁷⁶ Ruşen Efendi, dinî ve din dışı pek çok klasik eser öğrenmiştir. Kuvvetli bir hafızaya ve hassas bir musiki kulağına sahip olan Ruşen Efendi, kâr-ı natık ile besteli mevlid ve miraciyye'nin tüm bahirlerini ezberine almıştır.¹⁷⁷ Yine nadir bilinen musiki eserlerine vakıf olan bir mûsikişinastır.¹⁷⁸ Ruşen Efendi de Hocası Zakirbaşı Şerif Efendi gibi talebe yetiştirmekten geri durmayıp birçok mûsikişinas yetiştirmiştir. Talebeleri arasında Ali Baba, Said Özok ile Ahmed Celaleddin Dede'yi zikredebiliriz.¹⁷⁹

Dinî mûsikî tarihimiz açısından önemli bir kaynak olan ve bir dini mûsikî antolojisi hüviyeti taşıyan “*Mecmûa-i İlâhiyyât*” isimli eseri yazmıştır. Bu eser üzerine

¹⁷⁰ Erbaîn:Çile çekmek, bencilliği kırmak için müritlerin kırk gün halvete çekilmeleri; bu sure içerisinde zorunlu olmadıkça birşey yememeleri, uyumamaları,konuşmamaları, sürekli olarak zikir ve tefekkürle meşgul olmaları. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*,3.b., İstanbul: Kabcacı Yayınları, s.125.

¹⁷¹ Vassaf, *Sefîne*, II, s.50.

¹⁷²Tahir, *OM.*, I, s.178.

¹⁷³ Yücer, a.g.e., s.542.

¹⁷⁴ Vassaf, *Sefîne.*, III, s.50.

¹⁷⁵ Öztuna, *BTMA*.II, s.241.

¹⁷⁶ Ergun, *TMA.*, s.446.

¹⁷⁷ Özcan, a.g.e., s.272.

¹⁷⁸ Özalp, *TMT.*,I, s.606.

¹⁷⁹ Öztuna, *BTMA*. II, s.241.

2001 yılında bitirilmiş bir yüksek lisans tezi de mevcuttur.¹⁸⁰ Bu eserde “Üstadımız” başlığıyla Şerif Efendi’nin bestelerine, “Şeyhimiz” başlığıyla Babası Nesib Dede’ye ait besteleri kaydetmiştir. Ruşen Efendi’nin kendisine ait 6 bestenin güftesine de yer verilmiştir.

3.3. Şerif Efendi

Bursa’da doğmuştur. Bursa’daki iş hayatında Özbek çarşısında tütüncü dükkanı çalıştırdığı için halk arasında Duhânî lakabıyla tanınmıştır. Çok güzel bir sesi olan Şerif Efendi gençliğinden itibaren mûsikî faaliyetlerinde yer almış ve zamanın üstadlarından dinî ve din dışı eserler meşk etmiştir.¹⁸¹

1801 yılında Bursa’da gerçekleşen büyük bir yangında tütüncü dükkanı zarar gören Şerif Efendi İstanbul’a taşınmaya karar vererek Üsküdar’da Hüdâyî Hankahına yakın bir muhite taşınmıştır. İstanbul’daki iş hayatında ise Kapalı Çarşıdaki Cevahir Bedesteninde ticaretle meşgul olmuştur.¹⁸² İstanbul’a taşınmasıyla mûsikî bilgisini daha da geliştiren Şerif Efendi 1831 yılında ziyaret maksadıyla gittiği memleketi Bursa’da vefat etmiştir. Kabri Pınarbaşı mezarlığında Üftâde haziresindedir. Şerif Efendi’nin sevilen ve garipleri kollayan bir zat olduğu nakledilmektedir.¹⁸³

Şerif Efendi’nin celvetiyye’ye intisap ettiği dönemle alakalı olarak kaynaklarda iki farklı bilgi yer almaktadır. Bunlardan biricisi Şerif Efendi’nin İstanbul’a taşındıktan sonra ikincisi ise Şerif Efendi’nin Bursada tütüncülük yaptığı yıllarda Celvetiyye tarikatına intisabı ettiği bilgisidir.¹⁸⁴ Ancak Celvetiyye tarikatı prensipleri arasında tütün kullanımının yasak olmasından ötürü¹⁸⁵ Şerif Efendi’nin tütüncülük yaptığı dönemde Celvetiyye’ye intisap ettiği bilgisinin sıhhatinin daha düşük bir ihtimal dahilinde olduğu görünmektedir.

Şerif Efendi’nin Üsküdar’a yerleşmesiyle birlikte mûsikî bilgisini daha da ileri taşımış bilhassa Üsküdar’daki mûsikî mahfillerinden istifade etmiştir.¹⁸⁶ Zamanla

¹⁸⁰Sevgi Hatice Sağman, “Ruşen Efendi’nin XIX. Yüzyılda Yazılmış “Mecmûa-i İlahiyyat” Adlı Güfte Mecmuası”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s.10.

¹⁸¹ Özalp, *TMT*, I, s.520.

¹⁸² Nuri Özcan, “Duhânî Şerif Çelebi” *DİA*, IX, s.549.

¹⁸³ Özalp, *TMT*, I, s.520.

¹⁸⁴ Özalp, *TMT*, I, s.520.

¹⁸⁵ Yılmaz, a.g.e., s.222.

¹⁸⁶ Öztuna, *BTMA*, II, s.520.

kendisine Hüdâyî Asitanesi'nin zakirbaşılık vazifesi verilmiştir. Yaşadığı dönemde zakirbaşı olarak bilinmesinin yanında mevlidhan sıfatıyla da tanınmıştır.

Hafızasında pek çok eser bulunan Şerif Efendi eski eserlere de vukufiyeti bulunan bir mûsikîkişinastır. Şerif Efendi aynı zamanda kendisinde bulunan mûsikî ilmini ve yılların birikimini öğretmekten geri durmamış birçok mûsikîşinas yetiştirerek adını yetiştirdiği talebeleriyle de duyurmuş bir mûsikîşinastır. Nitekim talebelerinden biri de Hüdâyî Âsitanesi'nin 23.şeyhi olan Mehmed Ruşen Efendi'dir.¹⁸⁷

Çeşitli güfte mecmualarında besteleri de mevcut olan Şerif Efendi'nin na't, durak, ilahî gibi muhtelif formlarda besteleri mevcuttur. Şerif Efendi'nin Rast makamında bestelediği:

“Nedir derdin senin bu matem ne
Gönül n'oldun ne ağlarsın gamın ne”

şeklinde başlayan eserin notası mevcuttur. Yapmış olduğu besteleri arasında İsmail Hakkı Bursevî'ye ait güftelerin çokluğu dikkat çekmektedir.¹⁸⁸ Bir dönem tütün satan ve duhânî lakabını alan Şerif Efendi'nin tütünün haram olduğuna dair Şam'daki alimlerle münazara eden Şeyh İsmail Hakkı Bursevî'nin ilâhîlerine besteler yapmış olması da ilginç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhtemeldir ki Şerif Efendi, İsmail Hakkı Bursevî'nin ilâhîlerine yaptığı besteleri 1801 yılındaki büyük yangında tütün dükkanının yanmasından sonraki dönemde yapmıştır.

3.5. Zakirbaşı Ömer Efendi

Doğum yeri ve yılı bilinmeyen Ömer Efendi bir Celvetî Şeyhi ve Hüdâyî Hankahı'nın zakirbaşısıdır.¹⁸⁹ Yaşadığı dönemin tanınan mûsikîşinaslarındanır.¹⁹⁰ Mûsikîde miraciye okumakla ün kazanmıştır.¹⁹¹ Ömer Efendi 1813 yılında vefat etmiş olup mezarı âsitane kabristanındadır.¹⁹²

3.4. Zakirbaşı Hatip Azîz Efendi

¹⁸⁷ Özcan, a.g.e., s.549.

¹⁸⁸ Özcan, a.g.e. s.549.

¹⁸⁹Süreyya, *Sicilli*, III, s.1317.

¹⁹⁰ Yılmaz, a.g.e., s.307.

¹⁹¹ Yücer, a.g.e., s.843.

¹⁹²Süreyya, *Sicilli*, III, s.1317; Ergun, a.g.e., s.484.

Hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Aziz Efendi, Hüdâyî Âsitanesinde zakirbaşılık yapmıştır. İmamlık ve hatiplik vazifelerinde bulunmuştur. Ölümü üzerine şiir yazan şair Senih'in dizelerinden onun bilhassa mevlid, mersiye ve miraciyye okuma hususunda usta bir icracı olduğunu anlıyoruz. Azîz Efendi 1855'de vefat etmiştir.¹⁹³ Şair Senih Hatip Azîz Efendi'nin vefatı üzerine şu şiiri yazmıştır:

*“Nesl-i âlî-i Hüdâyî'den bu zât-ı bî misâl
Bir azîzü'l kadr efendi idi kıldı irtihâl*

*Ol edibi genc iken ilm ü salâh u hilm ile
Mazhar-ı hulk –i Muhammed eylemişdi Zülcelâl*

*Hem hatîb ü hem imâm-ı âstân-ı pîr idi
Minber ü mihrabı zeyn eylerdi eyyam ü leyâl*

*Mevlid ü Mersiyye vü ayin ü Mi'râciyye'de
Nâdir ü bî misl idi ol zâkir-i şirin makal*

İrtihâl ü defnine târîh-i tam oldu Senih”

حالهسنعزير انتديمقاممحمودقرب¹⁹⁴

3.5. Sunûhî Efendi

Sûnûhi Efendi usta bir naathan ve kasidehandır. Muhtelif tekkelerde bulunup kaside ve naat okuyan bir celvetî mûsikîşinastır. 1884 senesine vefat tarihi düşülmüştür.¹⁹⁵ Kaynaklarda hakkında birkaç cümleden fazla bilgiye rastlayamadık.

3.6. Üsküdarlı Paşa Mehmed

¹⁹³ Ergun, TMA, s.484.

¹⁹⁴ Ergun, TMA, s.484.

¹⁹⁵ Yücer, a.g.e., s.833; Yılmaz, a.g.e., s.307.

19. yüzyılda mûsikî kabiliyetinden övgüyle bahsedilen celvetî mûsikîşinaslardan biri de Üsküdarlı Paşa Mehmed'dir. Üsküdar'da Bandırmalı Tekkesi Şeyhi Fahreddin Efendi'nin ilk dervişi olmuş daha sonraları ise hocası tarafından kendisine hilafet verilmiştir.¹⁹⁶ Şeyh olmadan evvel Bandırmalı Tekkesinde zakirbaşılık yapmıştır.¹⁹⁷ 1900 yılında vefat etmiştir.¹⁹⁸

Mûsikî hocalarının kimler olduğunu bilmediğimiz Üsküdarlı Paşa Mehmed ciddi bir mûsikî bilgisine sahiptir. Kuvvetli bir hafızası olduğundan söz edilen Paşa Mehmed dinî ve lâ dînî mahiyette pek çok eseri ezberine almıştır.¹⁹⁹ Besteli mevlid ve Mi'râciyye'nin tamamına vakıf olmasının yanında birlikte kandil gecelerinde okunan sanatlı salâtları da bilmektedir.²⁰⁰ Salâtları okuyan son kişi olduğu onun vefatıyla bu formun unutulduğu zikredilmektedir. Dînî mahiyetteki eserlerdeki bilgisi nadide duraklardan²⁰¹ salâtlara, ilâhîlerden kar'²⁰² formuna kadar farklı formlardaki pek çok esere vâkıf bir mûsikîşinastır.²⁰³

4. XX. YÜZYILDA CELVETÎ MÛSİKÎŞINASLAR

4.1. Aksaraylı Hüseyin Efendi (Malak Hafız)

Aksaraylı Bekir Efendi adında bir tüccar babanın mahdumudur. Aksaraylı Hüseyin Efendi daha çok Malak Hafız lakabıyla tanınmıştır. Üsküdar'da bulunan Tabaklar Mahallesi Camii'nde imametle vazifelendirilmiştir. Üsküdar'da bulunan Bandırmalı Dergâhı'nın zakirbaşısıdır.²⁰⁴ Ayrıca Nureddin-i Cerrahi Ve İskender Paşa dergâhlarında da zakirbaşılık yaptığı nakledilmektedir. 1322/1904 senesinde vefat eden Malak Hafız'ın kabri Karacaahmet mezarlığındadır.

¹⁹⁶ Ergun, *TMA*, s.491.

¹⁹⁷ Özcan, a.g.e., s.268.

¹⁹⁸ Ergun, *TMA*, s.491.

¹⁹⁹ Ömer Tuğrul İnançer, "Zikir Usûlü ve Mûsikî(CELVETÎLİK)", *DBİA*, 1994, II, s. 397.

²⁰⁰ Yücer, a.g.e., s.833.

²⁰¹ Durak: Mevlevîlik dışındaki tarikatların hemen hepsinde, zikrin birinci bölümünü teşkil eden kelime-i tevhidden sonra "ism-i celâl" zikrine geçilmeden önce verilen arada bir veya iki zâkir tarafından okunan, serbest olarak bestelenmiş Türkçe manzumelere durak denir. Nuri Özcan, "Durak", *DİA*, X, s.4.

²⁰² Kar: Din dışı sözlü Türk mûsikisinin en büyük formunu ifade eder. İsmail Hakkı Özkan, "Kâr", *DİA*, XXIV, s.356.

²⁰³ Ergun, *TMA*, s.491.

²⁰⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 308.

Malak Hafız'ın davûdî ve çok güzel bir sesi olduğu nakledilir. Kur'an tilaveti hususunda kıraatinin çok güzel olduğundan söz edilmektedir. Mûsikî hocası Behlûl Efendi'dir.²⁰⁵ Malak Hafız'ın yetiştirdiği talebeler arasında yakın dönemin tanınmış mûsikîşinaslarından Sadeddin Kaynak ve Hüdâyî Dergâhında gerçekleştiren merasimlere bir çok kez misafir olan Şeyh Hayrullah Taceddin de zikredilmektedir..²⁰⁶

4.2. Hafız Ahmet Nazif Efendi

20.yy.da bilhassa cami mûsikîsi alanında maruf bir celvetî olan Ahmet Nazif Efendi, Üsküdar doğumludur. Babası Süleymaniye Medresesi hocalarından Hafız İsmail Hakkı Efendi'dir. İlk tahsilinin nihayete ermesinin ardından meşhur bir hoca olan Atıf Bey'in derslerine devam ederek icazetname aldı. Hafızlığını ve aşere-i takrib derslerini Hacı Sabri Efendi riyasetinde talim etti ve kendisinden icazetname aldı. Hüdâyî Dergâh'ı Şeyhi Gülşen Efendi'ye intisab etmesiyle de celvetî oldu. Meslekî hayatında ise Üsküdar'da Kaptanpaşa Camii'nde imamlık ve Bayazıd'da hocalık yaptı. 1931 yılının Ramazan ayında vefat eden Hafız Ahmet Nazif Efendi Karacaahmet mezarlığına defnedilmiştir.²⁰⁷

Mûsikî derslerini dönemin maruf mûsikîşinaslarından Said Özok²⁰⁸ ve Hacı Faik Efendi'den aldı. Hafız Ahmet Nazif Efendi bilhassa Kur'an'ı tilavet etmedeki üstün başarısıyla tanınmıştır. Öyle ki mukabele vesilesiyle Kur'an tilavet ederken birçok makamın seyrini göstererek bir makamdan diğer makama geçiş yapmayı ustalıkla yaptığından söz edilmektedir. Ayrıca Hafız Ahmet Nazif Efendi'nin çok güzel ve yakıcı bir sese sahip olduğu nakledilmektedir.²⁰⁹

4.3. Hüseyin Tevfik Efendi

²⁰⁵ Ergun, *TMA*, s.493.

²⁰⁶ Öztuna, *BTMA.*, I, s.358.

²⁰⁷ Ergun, *TMA*, s.624.

²⁰⁸ Said Özok zaman zaman Hüdâyî dergahına gelip programlara misafir musikişinas olarak katıldığı hatta dergaha geldiğinde zakirbaşılık da yaptığı nakledilmektedir. Ergun, *TMA.*, s. 640.

²⁰⁹ Ergun, *TMA*, s.624.

Mersiyehan Hüseyin Tevfik Efendi, 1846 yılında Üsküdar'da doğmuştur.²¹⁰ Babası Gizlice Evliya Zaviyesi Şeyhi Mehmet Muhlis Efendi'dir. Bandırmalı Dergahı'nın zâkirlerindedir. Babasının vefatının ardından aynı zaviyeye şeyh olmuştur. Üsküdar Yeni Camii'nde baş müezzin ve Fıstıklı Mektebinde ise muallim-i sâni olarak çalışmıştır.1324/1906 senesinin Ramazan ayında vefat etmiştir.²¹¹

Mûsikî eğitiminde birçok hocadan istifade etmiş olan Hüseyin Tevfik Efendi'nin hocaları arasında; Hacı Faik Bey, Şeyh Muhtar Efendi, Mutafzade Ahmet Efendi ve Paşa Mehmed gibi devrin yetkin mûsikîşinasları vardır.²¹² Hem cami mûsikisî hem de tekke mûsikisinde aktif olan Hüseyin Tevfik Efendi güzel taksim yapması, naat ve durak okumada muvaffakiyetinin yanında esasında Hüseyin Tevfik Efendi mersiye okumadaki üstadlığıyla tanınmış ve 20. yy.da yaşamış en meşhur mersiyehan olarak gösterilmiştir.²¹³ Hüseyin Tevfik Efendi'nin ses rengi hakkında boğuk lakın muhrik bir sese sahip olduğu nakledilmektedir.²¹⁴

²¹⁰ Özalp, *TMT*, s.638.

²¹¹ Ergun, *TMA*, s.481

²¹² Özalp, *TMT*, s.638; Ergun, *TMA*, s.481.

²¹³ İnançer, a.g.e., s.397.

²¹⁴ Ergun, *TMA*, s.481.

SONUÇ

Sûfîler mûsikîyi Hakk'a yaklaşmak, Hak yolunda tuzağa düşürmek, insanların tasavvuf yoluna dikkatlerini çekmek, tekkedeki ruhu yükseltmek gibi amaçlar doğrultusunda kullanmışlardır. Bu amaçları doğrultusunda mûsikî faaliyetlerinde bulunan sûfîler aynı zamanda Türk Mûsikîsi'nin gelişmesine, öğretilmesine, farklı coğrafyalarda tanınmasına ve sanatsal değeri yüksek eserlerin bestelenerek Türk Mûsikîsi'ne kazandırılmasına vesile olmuştur.

Tasavvuf Kültürü'nde meşhur bir söz olan "Allah'a giden yollar kulların nefesleri adedince." düşüncesi mucibince birbirleriyle olan ilişkilerini sevgi, muhabbet ve hoşgörü düzleminde gerçekleştiren sûfîlerin bu tavırları mûsikî faaliyetlerinde de gözlemlenmektedir. Şöyle ki mûsikî eserleri meşk etmek isteyen bir celvetî mûsikî talebesinin başka bir tarikate mensup bir hocadan ders alabilmesi, divan sahibi olan Azîz Mahmûd Hüdâyî ve İsmail Hakkı Bursevî gibi celvetî şairlerin şiirlerinin yalnızca celvetî bestekarlar tarafından değil de diğer tarikatlere mensup mûsikîşinaslar tarafından da bestelenmesi, zaman zaman tarikatlerin birbirlerinin zikir ve âyinlerine misafir olmaları tekke ve tarikatler arasındaki ilişkilerde muhabbet ve hoşgörünün hakim olduğunun göstergesidir.

Celvetiyye tarikatı mûsikîyi ritüellerinde etkin bir şekilde kullanan ve mûsikîşinas şeyh efendilere ve sûfîlere sahiptir. Celvetî ritüellerinde mûsikîye önem verilmesi ve bu tarikatte yetişen şeyhler arasında mûsikîşinas ve bestekar şeyh efendilerin bulunmasında birçok etken bulunmaktadır. Öncelikle Celvetiyye, mûsikîşinas bir mutasavvıf olan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin pîri olduğu Bayramiyye'nin bir şubesidir. İkinci olarak Hüdâyî gençliğinden itibaren tasavvufa ilgi duymuş ve bu minvalde yine mûsikîye ağırlık veren bir tarikat olan Halvetiyye ortamında yetişmesi onun mûsikî birikimini artırmış ve tasavvuf anlayışında mûsikî önemli bir yer edinmiştir. Son olarak Hüdâyî'nin hocası Üftâde'nin de hoş sadası ve mûsikî birikimi olan bir mutasavvıf olması Celvetiyye'de ve celvetîler arasında mûsikîye önem verilmesi üzerinde etkili olmuştur.

Bilindiği üzere her tarikatın zikir ve âyin merasimleri bulunmaktadır. Zikirin önemine ve faziletine işaret eden ayet ve hadisler doğrultusunda sûfîler hem ferdî hem de toplu olarak zikirle meşgul olmuşlardır. Haftalık periyotlarla gerçekleştirilen bu zikir

ve âyin merasimleri her tarikatın tasavvuf anlayışı doğrultusunda icra edilmektedir. Celvetîliğin tasavvuf anlayışının merkezinde kelime-i tevhid bulunması tarikatın âyin ve merasimlerine de yansımıştır. Bu minvalde ilk dönem celvetî şeyhleri kelime-i tevhidin nurunun rengi olan mavi renkteki posta oturmuşlar fakat daha sonraları bu mavi postun başka bir yere gönderilmesinden ötürü seccadeye oturmuşlardır. Celvetîlerin yaptıkların âyinin özel adı “Nıfs-ı Kıyam” yahut “Hızır Kıyamı” olarak adlandırılmaktadır. Diz üstü gerçekleştirilen bu zikir tarzı celvetîlere mahsustur. Celvetîyye’de diğer tarikat uygulamalarından farklı olarak görülen diğer uygulamalar ise âyin sırasında şeyh efendinin post yerine seccadeye oturması, âyin sırasında okunan ilâhîlerin çoğunlukla solo okunması ve yine celvetîlerde meydan açmanın şeyhler tarafından değil zakirbaşı tarafından yapılmasıdır.

Tezimizin üçüncü bölümü olan celvetî mûsikîşinasların biyografilerine yer verdiğimiz bölümünde çıkarımlarımız ise tekke kültürü çatısı altında yetişen sûflerin birçok alanda kendilerini donanımlı yetiştirmeleridir. Örneğin sanat mahsulü eserler besteleyen bir sûfînin hayatını incelediğimizde aynı zamanda Arapça ve Farsça dillerinde şiir yazabilecek kadar hakim olan bir divan şairi; ilmîne saygına duyulan bir alim yahut icazetli bir hattat olabildiğini görmekteyiz. Esasında günümüz bireylerinin de birçok yönden donanımlı yetişmelerinin sağlanması adına tekke kültürü çatısı altında yetişen bireylerin eğitim süreçleri üzerine yapılabilecek akademik çalışmaların eğitim dünyamıza kazanımlar sunacağını düşünüyoruz.

Bizler bu tezimizde tekke mûsikîmiz açısından mûsikîyi, tarikat ritüellerinde, İslam alemi için önem taşıyan gün ve gecelerde ritüellerinde kullanan, ve mûsikî tarihimiz açısından birçok mûsikîşinasın mensubu olduğu Celvetîyye’de mûsikî konusunu incelemeye çalıştık. Celvetî bestekarlara ait olan eserleri muhtelif arşivlerde araştırmak suretiyle tashih ederek tezimizde bir araya getirdik. Derlediğimiz bu eserlerin mûsikî meclislerinde icra edilerek yitirilmemesini umuyor ve çalışmamızın yapılacak başka akademik çalışmalar için mütevazı bir katkı olacağını düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- ABDÜLKERİM KUŞEYRİ, *Kuşeyri Risalesi*, 9.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- AYDIN Baki, *Tarikatlerde Dini Mûsikînin Yeri ve Önemi*, İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları , 2013.
- AKSOY Hasan, “Mehmed Zaifi Efendi”, DİA, XXVIII, 2003.
- ARSLAN Fazlı, *İslam Medeniyetinde Mûsikî*, 1.b., İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- BEHAR CEM, *Şeyhülislam’ın Müziği 18. Yüzyılda Osmanlı/Türk Musikisi ve Şeyhülislam Es’ad Efendi’nin Atrabü’l-Âsâr’ı*, 2.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- BENLİOĞLU İbrahim, *Bursa’da Yetişen Mûsikîşinaslar*, 1.b., Bursa; Bursa Akademi Yayınları, 2018.
- BURSALI Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- CEBECİOĞLU Ethem, *Tasavvuf ve Terimleri Sözlüğü*, 1.b., Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- EFENDİ İlyas, *İsmail Hakkı Bursevî’nin Kitabı’s-Silsileti’l-Celvetiyyesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- ERAYDIN Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, 6. b., İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları , 2001.
- ERDEMİR Avni, *Anadolu Sahası Mûsikîşinas Divan Şairleri*, 1.b., Ankara: Türk Sanatı ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1999.
- ERGUN, Sadeddin Nüzhet, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 2. b., İstanbul, Vadi Yayınları, 2017.
- DEMİRTAŞ Yavuz, *XVII. Yüzyıl İstanbul’unda Mutasavvıf Mûsikîşinaslar*, 1.b., İstanbul: Hiper Yayın, 2017.
- FELDMEN Walter, *Osmanlı Sufi Tarikatlerinde Müzik*, (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Melamilik ve Melamiler*, 5.b., İstanbul: Milenyum Yayınları, 2013.
- İŞİN Ekrem, “Celvetîlik”, DBİA, II, 1994.
- , “Abdulhay Efendi” , DBİA, I, 1994.
- , “Aziz Mahmud Hüdai” , DBİA, I, 1994.

- İNANÇER Ömer Tuğrul, “Osmanlı Tarihinde Sufilik Âyin Ve Erkanları” Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfîler(Haz. Ahmet Yaşar Ocak), 2.b., Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014
- “Zikir Usûlü ve Mûsikî(CELVETİLİK)”, DBİA, II, 1994.
- “Dini Musiki” , DBİA, III, 1994.
- KAHRAMAN Seyit Ali, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi:İstanbul*, 1.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, c.1 2. Kitap
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*,10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.
- Tekkeler ve Zaviyeler*, 7.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017
- Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, 1.b., Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017.
- KONYALI İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, C.1, .1.b., İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, 1976.
- Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâfîn*,(Hazırlayan: Mustafa Koç), İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- NAMLI Ali, *İsmail Hakkı Bursevî*, 1.b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- NEV’İZÂDE Atâyî, *Hadâ’iku’l- Hakâ’ik Fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik*, 1. b., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı
- SAĞMAN Sevgi Hatice, “Ruşen Efendi’nin XIX. Yüzyılda Yazılmış “Mecmûa-i İlahiyyat” Adlı Güfte Mecmuası”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- SEZİKLİ Ubeydullah, “Temcîd”, DİA, XL, 2011.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicilli Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- ŞEMSEDDİN, Mehmed, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*(haz. Mustafa Kara- Kadir Atlansoy), 1.b., Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.
- ÖZALP, M.Nazmi, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, 1.b. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
- ÖZCAN Nuri, “Osmanlılarda Musiki”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul: İz Yayıncılık,1996.
- , “Azîz Mahmûd Hüdâyî Asitanesinde Hizmet Etmîş Mûsikîşinas Şeyhler”, *Uluslar arası Aziz Mahmud Hüdayi Sempozyum Bildirileri*, C.2, editör: Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2005.
- , “Dûhânî Şerif Çelebi” , DİA, IX, 1994.
- , “Abdulhay Celvetî” , DİA, I, 1988.
- , “Mehmet Efendi, Divitçizade” , DİA, XXVIII, 2003.
- , “Hafız Kumral” , DİA, XV, 1997.

- ÖZKAN İsmail Hakkı, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı*, 15.b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- ÖZTUNA Yılmaz, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, 1.b., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- TEZEREN Ziver, *Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984.
- UŞŞÂKÎZÂDE İbrâhîm Hasîb Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 1.b., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- ULUDAĞ Süleyman, *İslam ve Mûsiki*, b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- , *Tasavvuf ve Terimleri Sözlüğü*, 2.b., İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.
- VASSAF, Osmanzade Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, 3. b., İstanbul:, Kitabevi Yayınları, 2015.
- YILMAZ, Hasan Kamil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî*, 4. b., İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.
- , *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, 17.b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- , "Celvetiyye" , *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, 1.b., İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 2.b., İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı(OSAV), 2007.
- YÜCER, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 1.b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

EKLER

1. CELVETÎ MÛSİKÎŞİNASLARIN BESTELEDİĞİ ESERLERİN NOTALARI

NEVÂ İLÂHÎ

Açıldı çün bezm-i elest

Usûl: Sofyan

Güfte/Beste: Azîz Mahmûd Hüdâyî

A
An

çıl
dan

çıl
dan

dı
i

çün
çen

bez
ler

mi
ol

mi
ol

e
du

lest
mest

Dev
A

rey
yıl

ey
yıl

le
ma

di
dı

ho
ho

cam
cam

pey
mes

mâ
tâ

mâ
tâ

ne
ne

si
si

*Açıldı çün bezm-i elest
Devr eyledi peymânesi
Andan içenler oldu mest
Ayılmadı mestânesi*

*Ol badeden kim nûş ider
İçdiği dem sarhoş ider
Derya gibi ol cûş ider
Esrûk olur divânesi*

*Savm-ı sıvayı kim tutar
İd-i visale ol yeter
Bülbül gibi dâim öter
Gülsen olur kâşanesi*

*Aç gözünü hakkıyla bak
Oku Hüdâyî'den sebak
Kâmil olurmuş ehl-i Hak
Doğmazdan evvel anesi*

ÇARGAH TEVŞİH

Kudûmün rahmet-i zevk u safâdır yâ Resulallah

Usûl: Sofyan

Beste/Güfte:Aziz Mahmûd Hüdâyî

Ku dû mün rah rah rah
Hü dâ yî ye Al lah
me ti zev ku zev ku
şe fâ at kıl kıl
sa fa dır ya ya
e ğer za hir za hir
re sû lal lah Al lah Zu hû
e ğer bâ tın bâ tın ka pı
run der di uş şa
na in ti sab et
ka de vâ dır ya
miş ge da dır ya
re sû lal
re sû lal
l. l. 2. l. l. lal lah lah

Kudûmün rahmet-i zevk u safâdır yâ Resulallah
Zuhurun der-i uşşâka devadır yâ Resulallah

Kemâl-i zümre-i kümmel senin nurunla olmuşdur
Vücûdun mazhar-ı tâm-ı Huda'dır yâ Resulallah

Hüdâyî'ye şefaât kıl eğer zahir eğer batın
Kapuna intisâb itmiş gedâdır ya Resulallah

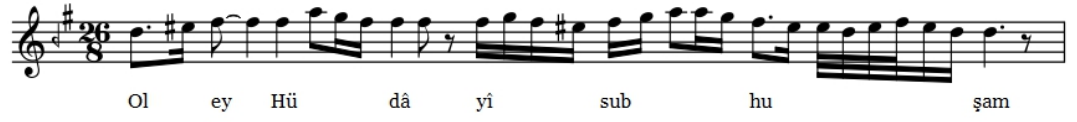
Nebî idin dahi Âdem dururken mâ ü tin tin içre
İmâm-ı enbiyâ olsan revadır ya Resulallah

Seninle erdiler zâta dahi envâ-ı lezzâta
İşin erbâb-ı hâcâta atadır ya Resulallah

EVÇ İLÂHÎ

Ol Ey Hüdâyî subhu şam

Güfte/Beste: Azîz Mahûd Hüdâyî

Ol ey (Hüdâyî) subhu şâm

Zikri huda da berdevan

Medet gitti şeh-r-i siyam

Ey mâhı gufran elvedâ

EVC İLÂHÎ

Nefyetme Ağyarı Tevhid Ede Gör Tevhid

Güfte/Beste: Aziz Mahmûd Hüdâyî

Nef yet me ye ağ ya rı

Tev hîd i de gör tev hîd

Yok luk ku la bu lup va rı

tev hîd i de gör tev hîd

Fir sat tı e le gir miş ken

men zil de o lur muş ken

Nev bet ti sa na gel miş ken

Tev hîd i de gör tev hîd

PENÇGAH TEVŞİH

Usûlü: Çenber+Fahte

Güfte: Bahti (Sultan Ahmed)
Beste: Hafız Kumral

1 No la tâ cim cim

3 gi bi ba şım

5 da gö tür sem

7 ya ya dâ im ya

10 Al lah Al lah ya ya Al lah

13 Gü li gül zâ

15 rı nü büv vet hay hay

18 o ka dem sa hi bi dir

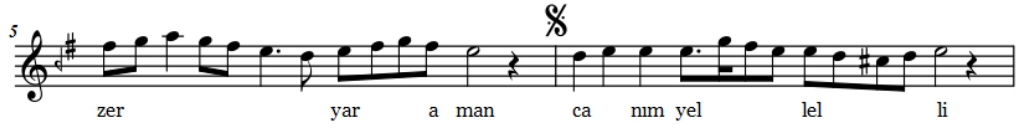
21 Al lah Al lah ya ya Al lah

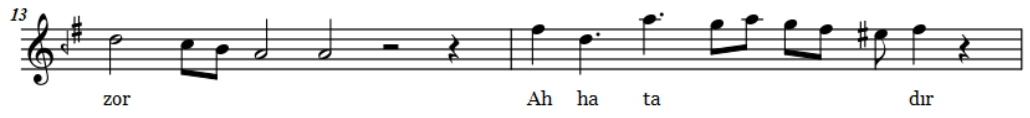
HÜSEYİNİ

Cemâlin mihr-i alem taba benzer

Usûl: Ağır Semai

Beste: Hafız Kumral
Güfte: Lâ Edri

**Cemâlin mihr-i alem taba benzer
Ruhun meyden süzölmüş naba benzer
Hatadır kaküli müşkine zira
Dokunma hatır-ı ahbaba benzer**

HÜSEYİNÎ İLÂHÎ

Düşdü cana akıbet sevdâ-yı aşk

Usûl: Düyek

Güfte: İsmail Hakkı Bursevî
Beste: Kalbûrîzâde

Düşdü cana akıbet sevdâ-yı aşk
Eyledi şeydâ beni Leylâ-yı aşk

Mest olub ayılmaya tâ haşredek
Yâr elinden nüş iden sahbâ-yı aşk

Gül yanağın soldurur aşkların
Sureti tebdil ider ma'nâ-yı aşk

Gözlerin yaşı ko aksun Hakkıyâ
Böyle olur lü'lü-yi lâlâ-yı aşk

RAST TEVŞİH

Merhaba ey mevlid-i peygamberî

Usûl: Nim Evsat

Güfte: Erzurumlu İbrahim Hakkı Hz.

Beste: Kalburizâde Mehmed Emin Efendi

32 lah a man Dil o

36 mec lis te o lur

40 gam dan be ri hay sal li

46 ya rab bi a la hay

51 ril ve ra ya re su

56 lah lah a man

60 ol du Hak ki mn bu

64 vir di ez be ri h₂O

2

SEGÂH İLÂHÎ

Usûlü: Evsat

Güfte: İsa Mahvi Efendi

Beste: Akbaba İmamı Mehmed Efendi

SEGÂH İLÂHÎ

Usûlü: Evsat

Güfte: İsa Mahvi Efendi

Beste: Akbaba İmam Mehmed Efendi

31 E mel ar ri

34 zû su nun o du ya

38 kûp bağ ğı rım ke bâb

42 bâb et ti a man a

46 man E lim mi al düş mü

50 şüm kal lı dır me ded

54 Mev lâ yı rah

57 hı ma nim h₂O

HİCAZ DURAK

Düştü cana akıbet sevda-yı aşk

[Güfte Yazarı]

Güfte: İsmail Hakkı Bursevî
Beste: Zakir Hacı Mehmed Efendi

1- Ah Dü düş tü câ ne
2- Ah E Ey le di şey
4- Ah Bö Böy le o lır
â kı bet se sev
dâ dâ be ni le ley
lü' lü' lü i lâ lâ
da
lâ
lâ
da yı aşk
lâ yı aşk
lâ yı aşk
3- Göz le rin ya şı ko ak
sın ha hak
kı yâ yâ

NEVRÛZ TEVŞİH

Kudûmun rahmet-i zevk u safadır yâ Resûlallah

Usûlü: Nim Evsat

Güfte: Aziz Mahmûd Hüdâyi Hz.
Beste: Abdurrahman Nesib Dede

Kudümün rahmet-i zevk u safâdır yâ Resulallah

Zuhurun der-i uşşâka devadır yâ Resulallah

Nebî idin dahi Âdem dururken mâ ü tin tın içre

Îmâm-ı enbiyâ olsan revadır ya Resulallah

Kemâl-i zümre-i kümmel senin nurunla olmuşdur

Vücûdun mazhar-ı tâm-ı Huda'dır yâ Resulallah

Seninle erdiler zâta dahi envâ-ı lezzâta

İşin erbâb-ı hâcâta atadır ya Resulallah

Hüdâyî'ye şefaât kıl eğer zahir eğer batın

Kapuna intisâb itmiş gedâdır ya Resulallah

SABÂ İLÂHÎ

Şûride vü şeydâ kılan yârin cemalidir beni

Usûl: Çiftedüyek

Güfte: Yunus Emre Hz.

Beste: Abdurrahman Nesib Dede

16

Şû rî de vü şey dâ kı lan Hay Hay
Ku lu nu mah zûn ey le yen Hay Hay

5

Yâ rin ce mâ li dir be ni
Bağ rı mi pür hûn ey le yen

9

Â lem le re Rûs vâ kı lan Hay Hay
Yü nu su mec nûn ey le yen Hay Hay

14

Yâ rin ce mâ li dir be ni

Şûride vü şeydâ kılan
Yârin cemalidir beni
Alemler rûsva kılan
Yârin cemalidir beni

Kaddim büküp yâ eyleyen
Bağrım delüb nây eyleyen
İşim gücüm zâr eyleyen
Yârin cemalidir beni

Gözlerimi giryân eyleyen
Hem ciğerim biryân eden
Hayrân ü sergerdân eden
Yârin cemalidir beni

Aklımı başımdan alan
Beni bu sevdaya salan
Bir mürşide bende kılan
Yârin cemalidir beni

Kulunu mahzun eyleyen
Bağrımı pür hûn eyleyen
Yunusû mecnûn eyleyen
Yârin cemalidir beni

SÛZİNÂK İLÂHÎ

Ey cihan-ârâ hâlim nic'olur

Usûl: Sofyan

Beste: Abdurrahman Nesib Dede
Güfte: İsmail Hakkı Bursevî

Ey cihan âra Defterim siyah Oldu bedenim Enbiyâ anda Tenim mihnetde Tutmayan usûl
Hâlim nic'olur Amelim günah Beytü'l hazenim Evliyâ anda Dilim firkatde Bulur mu vûsul
Perverdigara İlâhım Allah Acabâ benim Âlî divanda Canım hasretde Der Hakkı bu kul
Hâtim nic'olur Halim nic'olur Halim nic'olur Halim nic'olur Hâlim nic'olur Halim nic'olur

UŞŞAK İLÂHÎ

Sevdim seni hep varım

Usûlü: Sofyan

Beste: Abdurrahman Nesib Dede

Güfte: Niyâzi Mısrî

Sev dim se ni hep va rum
Gör düm se ni ef kâ rm

yağ ma dır
yağ ma dır

1. 2.

a lan al sın sın

Sevim seni hep varım

Yağmadır alan alsun

Gördüm seni efkârım

Yağmadır alan alsun

Geldi dile dildârım

Buldum gül-i gülzârım

Şimdengeru hep varım

Yağmadır alan alsun

Sen gaib ü hâzırsın

Her hâlîme nâzırsın

Ahval ile etvârım

Yağmadır alan alsun

Mısrî'ye vücûb imkan

Bir oldu kamuya a'yan

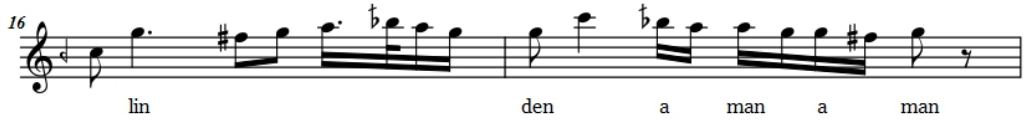
Tâat ile ezkârım

Yağmadır alan alsun

Beyâtî İlâhî

Usûl: Düyek

Beste: Abdurrahman Nesib Dede
Güfte: Hayali

20
şev şevk e lin

22
den Ni ce ler

26
tâ tâ

30
tâ cü tah

33
ti mâ

36
mâ lü mülk

39
den

RAST İLÂHÎ

Usûlü: Düyek

Güfte: Şeyh Şakir Efendi
Beste: Duhânî Şerif Efendi

Ne dir der din
se nin bu mâ
te min ne
Hay me ded gö nül n'ol
dun ah n'ol dun ne ağ
lar sın
ah ah ah
ah ga min ne
İ lâ cın yok
a ceb kim mer
he min ne

SABÂ İLÂHÎ

Güfte: Üftade
Beste: Rüşen Efendi

De der di min der ma ni sen sin

Yü ce sul ta nım me

det Ca ca ni mın ca na m

sen sin Yü ce sul ta

nım me det Gu gur be

te düş tüm e lim den Fi fir kat

o du yak tı ah

va vas lı mı ey le mü yes ser

Yü ce sul ta nım me

det

2.CELVETÎ MÛSİKÎŞİNASLARIN BESTELEDİĞİ ESERLERİN GÜFTELERİ

A. Bestesi Aziz Mahmud Hüdâyî'ye Ait Olanlar

1- Çargâh Tevşih, Düyek, Güfte: Hüdâyî

Kudümüün rahmet-i zevk u safâdır yâ Resulallah

Zuhurun der-i uşşâka devadır yâ Resulallah

Nebî idin dahi Âdem dururken mâ ü tin tîn içre

Îmâm-ı enbiyâ olsan revadır ya Resulallah

Kemâl-i zümre-i kümmel senin nurunla olmuşdur

Vücûdun mazhar-ı tâm-ı Huda'dır yâ Resulallah

Seninle erdiler zâta dahi envâ-ı lezzâta

İşin erbâb-ı hâcâta atadır ya Resulallah

Hüdâyî'ye şefaât kıl eğer zahir eğer batın

Kapuna intisâb itmiş gedâdır ya Resulallah

2- Nevâ İlahi, Sofyan, Güfte: Hüdâyî

Açıldı çün bezm-i elest

Devr eyledi peymânesi

*Andan içenler oldu mest
Ayılmadı mestânesi*

*Ol badeden kim nûş ider
İçdiği dem sarhoş ider
Derya gibi ol cûş ider
Esrûk olur dîvânesi*

*Savm-ı sivayı kim tutar
İd-i visale ol yeter
Bülbül gibi dâim öter
Gülşen olur kâşanesi*

*Aç gözünü hakkıyla bak
Oku Hüdâyî'den sebak
Kâmil olurmuş ehl-i Hak
Doğmazdan evvel anesi*

3- *Eviç Ramazan İlahisi, Güfte: Hüdâyî*

*Ol ey Hüdâyî subh u şam
Zikru hüda da berdevan
Medet gitti şehri siyan
Ey mah-ı gufran elveda*

4- *Eviç İlâhî, Güfte: Hüdâyî*

*Nefy etmeğe ağıyarı
Tevhid ede gör tevhid
Yoklukla bulup varı
Tevhid ede gör tevhid*

*Fırsat el vermiş iken
Menzilde oturmuşken
Nevbet sana ermişken
Tevhid ede gör tevhid*

*Şirki süregör gitsin
Sırrında safâ bitsin
Vahdet iline yitsin
Tevhid ede gör tevhid*

*Gûş et sözü sadıktan
Geç fani alâyıktan
Duymağa hakâyıktan
Tevhid ede gör tevhid*

*Bîçare Hüdâyî sen
Geç gayrıya bakmaktan
Zevk etmeğe cân ü ten
Tevhid ede gör tevhid*

5- *Hüseyinî İlahî, Güfte: Hüdâyî*

*Ey nefis-i şûm insaf idüb dimedin ya hû
Kalbin günahdan saf idüb dimedin ya hû*

*Hep tebdil-i evsâf idüb diyelim ya hû
Şimden geri insaf idüb diyelim ya hû*

*Ahret ili uzaktır eyle bir azık
Gerekmez yere harc itme ömrüne yazık*

Hamd ü şükr eyleyüb dâin bil kendin arık

Şimden gerü insaf diyelim ya hû

*Haşr ü neşri ikrar idüb itme gel inkar
O günde eyle azığın elde fırsat var*

*Zikr idüb Hakkı Hüdâyi eylegil tekrar
Şimden gerü insaf idüb diyelim ya hû*

6- Neva İlahi, Sofyan, Güfte: Hüdâyî

*Tahkik ider tasdikini
İmâna ermek isteyen
Bulur hayat iklimini
İrfana irmek isteyen*

*Cânına çok cebr eylesün
Cismin ana kabr eylesün
Eyyûb veş sabr eylesün
Dermana inmek isteyen*

*Kullukda çok zahmet çeker
Derd ü bela mihnet çeker
Yûsuf gibi firkat çeker
Kenân'a irmek isteyen*

*Cânın bu yolda hâk ider
Varlık hicabın çâk ider
Kalbi serâyın pâk ider
Sultana irmek isteyen*

*Geçüp kamudan mutlaka
Bulur fenqa eder fena*

*Bin kere cân eyler feda
Canana irmek isteyen*

*Herkim dilerse bula yâr
Varlığını eyler nisâr
Can virir İsmâil var
Kurbana ermek isteyen*

*Ol mecmaü'l-bahreyn olur
Musa ile Hızr'ı bulur
Her katrede derya bulur
Ummana irmek isteyen¹*

B- Bestesi Hafız Kumral'a Ait Olanlar

7- Acem Tevşih, Evsat, Güfte: Hüdâyî

*Kudümüün rahmet-i zevk u safâdır yâ Resulallah
Zuhurun der-i uşşâka devadır yâ Resulallah²*

8- Pençgâh Tevşih,, Düyek, Güfte: Sultan 1. Ahmed

*Nola tacım gibi başımda getirsem daim
Kademi resmidir ol hazret-i şâh-ı rusülün*

*Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir
Ahmedî durma yüzün sür kalemine o gülün*

9- Cemâlin mihr-i alem taba benzer
Ruhun meyden süzülmüş naba benzer
Hatadır kaküli müşkine zira

¹ Güfteler için bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, Türk Musikisi Antolojisi, Vadi Yayınları ss.87-89

² Güftenin tamamı için 1 nolu güfteye bakınız.

Dokunma hatır-ı ahbaba benzer

10- Hüseyinî İlahi, Evsat, Güfte: Hüdâyî

*Sadr-ı cemî'l mürselîn
Sensin yâ Resûla'llah
Bedr-i eflâk-i yakîn
Sensin yâ Resulallah*

*Nurun sirâc-ı Vehhâc
Alemler sana muhtac
Sâhib-i tâc ü mirac
Sensin ya Resulallah*

*Ayine-i Rahmanî
Nûr-i pâk-i Sübhânî
Sırr-ı Seb'u'l- mesânî
Sensin ya Resulallah*

*Şâhidin leyl-i İsrâ
Sübhâne'l-lezî esrâ
Cami' cümle-i esmâ
Sensin ya Resulellah*

*Ey menba'-ı lutfu cûd
Yerin makâm-ı Mahmûd
Yaradılmışdan maksûd
Sensin ya Resulallah*

*Açan râh-ı tevhîdi
Bulan sırr-ı tefrîdi
Hüdâyî'nin ümidi*

Sensin ya Resulallah

11- Nevruz Uşşak İlahi, Güfte: Eşrofoğlu Rûmî

*Nakkaşımız bizi ezel bî levnürenk yazubdürür
Levh-i gönülden gayrının nakşını hep bozupdürür*

*Neyler âşık can ü ten ister anı dün ü günü
Gel gör anı sevenleri dü cihandan bezübdürür*

*Yer gök dahi eğlenmeden kalû belâ söylenmeden
Kendi cemâlin görmeğe gözgümüzü düzübdürür*

*Kullâb urub canımıza dün gün çeker kendüzüne
Niceleri mansurleyin kül oluben tozubdürür*

*Bu Eşrofoğlu Rûmî'yi aşk deryasının mevcleri
Taşdan taşta çala çala mahveyleyüb ezüpdürür.*

12- Mahûr İlahi, güfte: Hüdâyî

*Bir pâdişâha kul ol kim
Mülkü zail olmaz ola
Bir gülşene bül bül ol kim
Hiç sararub olmaz ola*

*Kendin ummana sala gör
Gavvâs oluben dala gör
Bir dürlü cevher bula gör
Kimsede bulunmaz ola*

Gerçek aşık olsa sâlik

*Görünür küllü şeyin Halik
Ola gör bir mülke mâlik
Kimse elden almaz ola*

*Sırrını keşf itme yâda
Verme hâsılını bâda
Bir dost edin kim dünyâda
Hiç senden ayrılmaz ola*

*Zâhidlere uçmak gerek
Arif hakka uçmak gerek
Bir çeşmeden içmek gerek
İçenler ayılmaz ola*

*Bir kapuya mülâzim ol
Dün gün Hüdâyî kaim ol
Bir özge ilme âlim ol
Melek anı bilmez ola*

13- Uşşak İlahi, Güfte: Hüdâyî

*Hâb-ı gafletden uyar uyaneyim
Mâsivâdan cümleten usaneyim
Firkatinle nice dîvaneyim
Şerbet-i vaslın içüben kaneyim*

*Padişâha sen bilürsün sâdıkı
Sen bilürsün bezm-i valsa lâyıkı
Hüsnüne pervane kıldın aşıkı
Ger muradın yakmağ ise yaneyim*

Mâsivâdan el çek ey âşık kesil

*Zikr ü fikrin Hakka olsun muttasıl
Ol kadar Hayretde olsun can ü dil
Kande bakarsam efendim sanayım*

*İsteyicek bir fakîri ol gani
Eyler esrara, maârif mahzeni
Bâtınım, etdi hakayık hirmeni
Zâhirâ gerçi bir ednâ dâneyim*

*Koma yâ Rabbi Hüdâyî yerine
Bakma noksanının binde birine
Ger irâdet vardı ise yerine
Kevser-i vahdetten içür kaneyim³*

C- Bestesi Şaban Dede'ye Ait Olanlar

Acem İlâhi, Güfte: Şaban Dede

*Ya Rabbi mahşer yerine
Ne yüz ile varayım ben
Dostum Muhammed'in yüzün
Ne vech ile göreyim ben*

*Benim cürm ü günahım çok
Değil rahmetinden artık
Senden gayrı yaradan yok
Ya kime yalvarayım ben*

*Senden olmazsa inayet
Dostun kılmazsa şefaât
Neme lâyık cennet*

³ Hafız Kumral'ın bestelediği eserlerin güftesi için bkz. Ergun, TMA, ss. 89-94

Hod bir yüzü karayım ben

Hak bana bir sual iderse

Aklım başımdan giderse

Kulum niçün itdün dirse

Nice cevab vireyim ben

Bu Zâkirî gümrâhına

Înayet seal sen râhına

Gece gündüz dergâhına

Kara yüzüm süreyim ben⁴

D- Bestesi Divitçizâde Şeyh Mehmed

14- Neva İlâhi, Güfte : Tâlîp(Divitçizade Şeyh Mehmed)

Feth olunca Hakdan yana yolumuz

Gönül sabr eyle sabr eyle bir zaman

Açılınca dost bağında gülümüz

Gönül sabr eyle bir zaman

Hakdan irse kula bugün saadet

Kalmaz yolda lâbüd olur hidâyet

İrişince cezbe ile inayet

Gönül sabr eyle sabr eyle bir zaman

Nûr-i Hakla Tâlîp irer murada

Gide hicab kalmaya hiç arada

Yetişince ol hazretten irade

⁴ Ergun, TMA, s.94

Gönül sabr eyle sabr eyle bir zaman⁵

E. Kalburîzâde Zâkir Hacı Mehmed' Ait Olanlar

15- Hicaz Durak, Güfte: Hakkı (İsmail Hakkı Bursevî)

*Düşdü cana akıbet sevdâ-yi aşk
Eyledi şeydâ beni Leylâ-yi aşk*

*Mest olub ayılmaya tâ haşredek
Yâr elinden nûş iden sahbâ-yi aşk*

*Gül yanağın soldurur âşıkların
Sureti tebdil ider ma'nâ-yi aşk*

*Gözlerin yaşı ko aksun Hakkıyâ
Böyle olur lü'lü-yi lâlâ-yi aşk*

16- Arazbar İlahi, Güfte: Hakkı

*İlâhî abd-i âsîyem
Kerem eyle kerem eyle
Aceb bir kalbi kasîyem
Kerem eyele kerem eyle*

*Çü isyan bahrine daldım
Vücutum zenb olub doldum
Mededsiz çaresiz kaldım
Kerem eyle kerem eyle*

Nice dem intizârım var

⁵ Ergun, TMA, s.102

*Çü bülbül âh ü zarım var
Begayet ıztırârım var
Kerem eyle kerem eyle*

*Bu Hakkı kuluna yâ Rab
Nigâh-ı rahmetinle bak
Budürür şanına elyak
Kerem eyle kerem eyle*

17- Hüseyinî Tiz, Güfte: Hakkı

*Hil'at-i valsın giyür yâ Rab bu müştak ğüstüne
Katre saç deryâ-yi feyzinden bu toprak üstüne*

*Her ne gelse lûtf u kahr anı kabul itmek gerek
Hiç olur mu hüküm ide mahbûb Hallâkı üstüne*

*Yaz kalemler levh-i mahfûz-i derûna varidat
Hatt-ı nûrânî gibi gûyâ ki evrak üstüne*

*Bir siyeh rû hadimidir Mustafâ'nın Hakkı kul
İşlesün her ne di,şerse ol yüzü ak üstüne⁶*

18- Müstear İlâhî, Güfte: Hakkı

*Ey imâm-ı enbiyâ vü evliya
Sâlik-i râh-ı Huda'nın rehberi
Olduğıyçün na'thânın Cebreîl
Kurdu hak arş üzre âlî minberi*

⁶ Sağman, a.g.e., s.153

*Sen Habibullahsın kim hazretin
Senden özge gelmedi hiç dilberi
Yâ safiyye'z-zât memdûha's-sıfât
Ola Hakkı âsitânın kanberi*

19- Müstear İlahi, Güfte : İbrahim Gülşenî

*Bî vücudum aşk odu bilsem benim nem yandırır
Yanuben küllî kül oldum pes dahi nem yandırır*

*Yandırır gerçi cihanda aşk odı âşıkları
Lîk ben âciz kulunu kati muhkem yandırır*

*Âh edersem bir nefes dünyâyı oda yanuben
Yedi cerhi ahım odu cümle bir dem yandırır*

20- Muhalif-i Irak ilahi, Güfte: Hakkı

*Ey kerem kânı Muhammed Mustafa
Mazhar-ı lûtf u vefa sıdk u safâ
Zâtının pîrâyesidir hüsn-i hulk
Sırrının sermâyesi sırr-i Huda*

*Leblerin feyz-i ilahimemba'ı
Meşrebin ayn-ı ülûm-i enbiyâ
Kıl şefaât Hakkı-i bîcâreye
Yâ şefîa'l-halk yâ hayre'l-verâ⁷*

21- Muhayyer ilahi, Güfte: Hikmeti

⁷ Kalburîzade'nin bestelediği eserlerin güfteleri için bkz. Ergun, TMA, ss.390-392

*Katre aşkın umman oldu
Dalan gelsün bu meydâne
Dürr ü cevher ile doldu
Alan gelsün bu meydâna*

*Her işin evveli Allah
Okuruz hasbestenillâh
Cihanda arif-i billâh
Olan gelsün bu meydâne*

*Ledünnî ilmin okuyub
Huda'nın emrine uyub
Men aref sırrını duyub
Bilen gelsün bu meydana*

*Hikmeti ednâ bir candır
Dü Cihanda lâmekandır
Sırr-ı Mevlâ'da pinhandır
Bulan gelsün bu meydâna*

F. Bestesi Abdurrahman Nesib Efendi'ye Ait Olanlar

22- Bayati İlahi, Güfte: Gülşenizâde

*Gönül Hayran olubdur aşk elinden
Ciğer büryan olubdur aşk elinden*

*Belâ vü derd ü mihnet gûşesinden
Besî hayran olubdur aşk elinden*

Niceler tâc ü taht ü mal ü mülkden

Geçüb üryân olubdur aşk elinden

*Göre bülbülleri kim mest ü hayrân
İşi efgân olubdur aşk elinden*

*Cihânın müşkilâtı ey Hayalî
Sana âsân olubdur aşk elinden*

23- Bayati İlahi, Güfte: Niyazi Mısrî

*Sevim seni hep varım
Yağmadır alan alsun
Gördüm seni efkârım
Yağmadır alan alsun*

*Geldi dile dildârım
Buldum gül-i gülzârım
Şimdengeru hep varım
Yağmadır alan alsun*

*Sen gaib ü hâzırsın
Her hâlime nâzırsın
Ahval ile etvârım
Yağmadır alan alsun*

*Mısrî'ye vücûb imkan
Bir oldu kamuya a'yan
Tâat ile ezkârım
Yağmadır alan alsun*

24- Çargah Savt, Güfte: Yunus

*Şûride vü şeydâ kılan
Yârin cemalidir beni
Alemler rüsva kılan
Yârin cemalidir beni*

*Kaddim büküp yâ y eyleyen
Bağrım delüb nây eyleyen
İşim gücüüm zâr eyleyen
Yârin cemalidir beni*

*Gözlerimi giryân eyleyen
Hem ciğerim biryân eden
Hayrân ü sergerdân eden
Yârin cemalidir beni*

*Aklımı başımdan alan
Beni bu sevdaya salan
Bir mürşide bende kılan
Yârin cemalidir beni*

*Kulunu mahzun eyleyen
Bağrımı pür hûn eyleyen
Yunusû mecnûn eyleyen
Yârin cemalidir beni*

25- Dügah İlahi, Güfte: İsmail Hakkı

*Derûnum âteş-i hicrâna yandı
Meded senden kerem senden ilahi
Yeter bu gözlerim kana boyandı
Meded senden kerem senden ilahi*

*Bu İsmâil Hakkîye nazar kıl
Sirişgim destmâl-i lütfuna sil
Yüzüm güldür koma ana güle il
Meded senden kerem senden ilahi⁸*

26- Hicaz İlahi, Güfte: İsmail Hakkı

*Aşkın ayan oldu bana
Hayrette kaldım ben garîb
Şevkinle oldum âşinâ
Mihnette kaldım ben garîb*

*Cennet iken benim yerim
Hakkı yere düşdü benim
Terkettim eski meskenim
Gurbette kaldım ben garîb*

27- Rast İlahi, Güfte: Hakkı

*Doğdu nûrun aleme verdi ziyâ
Zâil oldu zulmet-i arz ü sema
Şâd olup ol demdedi bây ü gedâ
Merhaba ey fahr-i âlem merhaba*

*Mevlid-i pâkin okunsun aleme
Şerbet-i feyzin saçılısın ademe
Ermedi evvel key ümmet bu deme
Merhaba ey fahr-i alem merhaba*

*Sende zâhir olmuştur çün nûr-i ezal
Aşık-ı meftûnun oldu her güzel*

⁸ Sağman, a.g.e., s.371

Hakkıyâ âvâze-i hub ile di gel
Merhaba ey fahr-i alem merhaba⁹

G. Bestesi Ruşen Efendi'ye Ait Olanlar

28- Mahur Savt, Güfte: Yunus¹⁰

Şûride vü şeydâ kılan
Yârin cemalidir beni¹¹

29- Rast İlahi, Güfte: Abdurrahman Nesib

Fahr-i alem Mustafa'nın doğduğu şebdir bu şeb
Nur-i Ahmet ile dünya, dolduğu şebdir bu şeb

Defter-i a' mâl-i ümmet bir rakamdır afv ile
İsm-i gaffar ile olduğu şebdir bu şeb

Makdem-i şah-ı cihanı eyleyüb izhâr Hak
Ol Habib-i Kibriya'nın geldiği şebdir bu şeb

On sekiz binâlemin îcâdın bâis olan
Seyyidâ Fahr-i cihanın geldiği şebdir bu şeb¹²

30- Saba İlahi, Güfte: Seyyid Nesîmî

Allahu ekber ey sanem hüdünde hayran olmuşam
Kavs-i kuzahdır kuşların yâsına kurban olmuşam

⁹ Abdurrahman Nesib Dede'ye ait olan bestelerin güfteleri için bkz. Ergun, TMA, ss.527-530

¹⁰ Aynı güfteye Nesib Dede de beste yapmıştır. Güfte'nin tamamı için bkz. 23 nolu güfteye

Yüzündürür vahdet gülü bûyin hakikat servidir
Aşkında bir bülbül gibi âlemde destân olmuşam

Kevn ü mekandan geçmişem ma'ni şerabın içmişem
Cânan yüzünü görmüşem baştan başa can olmuşam

Âbid benem zâhid benem âsî benem fâsik benem
Mü'min benem kafir benem yâ külli imân olmuşam

Sâfi benem sûfi benem kâfi vü sarrâfi benem
Kâfi benem şâfi benem derde dermân olmuşam

Uçmak ile Rıdvan benem derde dermân olmuşam
Dânâ ile nâdân benem ân olmuşam ân olmuşam

Geh çıkmışam Îsâ gibi çarha anda varmışam
Geh varmışam Yusuf gibi Mısır'a sultan olmuşam

Sahib kırân-ı vahdetim Ya'kub-i kân-ı kurbetim
Ben ol Nesîmi'yim bugün hâk ile yeksan olmuşam

31- Saba İlâhi, Güfte: Nev' î

*Ben bilmez idim gizli ayan hep sen imişsin
Tenlerde vü canlarda nihan hep sen imişsin*

*Senden bu cihan içre nişan ister idim ben
Âhir bunu bildim ki cihan hep sen imişsin*

32- Sabâ Buselik İlâhi, Güfte: Zenbî

Şem'-i bezm-i hâsının pervânesi gönlüm benim

Micmer-i aşka değil mi yanesi gönlüm benim

*Rûz ü şeb feryâd ider yâ hû Muhammed aşkına
Ol habîbin bir deli dîvânesi gönlüm benim*

*Mâhasal bu aşk ile Allah Allah diyerek
Bülbül-i nâlânın olmuş lanesi gönlüm benim*

*Külbe-i valsın tavafa sa'y eder dil pür ataş
Zemzem-i ihsanın içüb kanesi gönlüm benim*

*Ey şefaât menba'ı Zenbî kulun senden umar
Rûz-i mahşer olmasun gamhânesi gönlüm benim*

33- Saba İlahi, Düyek, Güfte: Üftâde

*Derdimin dermanı sensin yüce sultanım medet
Canımın cananı sensin yüce sultanım medet*

*Gurbete düştüm elinden firkât odu yaktığı ân
Vaslını eyle müyesser yüce sultanım medet¹³*

I. Bestesi Şerif Efendi'ye Ait olanlar

34- Nihavend İlahi, Güfte: Hakkı

*Ey hak yolunun dervişi gel yanalım senin ile
Ey derd ehli olan kişigel yanalım senin ile*

*Dünya bir matemhanedir mihnetten gayrı nedir
Kasdı akıbet cânadır eydan*

¹³ Ruşen Efendi'nin bestelediği eserlerin güftesi için bkz.Ergun, TMA, ss.568-569

*Yakub gibi ağlayalım Eyyûb gibi inleyelim
Her dem ciğer dağlayalım eydan*

*Ağlayı gitti enbiyâ inleyi geldi evliya
Bizde bu yolda Hakkıya gel yanalım senin ile*

35- Arazbar ilahi, Güfte: Selami

*Ey vücudu nûr-i mahz-ı mihr-i envâri kadîm
Vey cemâli mushaf-ı âyât-ı Kur'ân-ı Kerîm*

*Hâk-i ravzan tûtyâ-yi kûhl-i –mâ zâğa'l –basar
İktihal eden bulur Allah'a râh-i müstakîm*

*Ya Rasulellah kapında bu Selâmî derdmend
Hân-ı lûtfun sâilibir kemter-i ednâ yetîm*

36- Mâhûr İlahi, Güfte: Hakkı

*Solmadan bağın geçmeden çağın
Yakıp çerağın yandır ocağın*

*Gözün aç ey cân Hakk'ı gör ayân
Aşk oduna yan artırıp dağın*

*Ey cân bülbülü bula gör ânı
Lâ mekan ili olsun durağın*

*Kulak tut bana irgür âna
Bir olsun sana yakın ırağın*

*Nûr olup zâhir geldimezâhir
Hakkıya ahir hakdır durağın¹⁴*

37- Eviç İlahi, Gûfte: Hüdâyî

*Bahar oldu yine açıldı güller
Murâda bülbül erdiği zamandır*

*Safâ buldu ferahnâk oldu diller
Sanasın dağlar ü bağlar cinândır*

*Saçıldı âbü rahmet kâinâta
Hayat erişti eşcar ü nebata*

*Yetiştı her biri taze hayata
Basiret ehline günden ayandır*

*Hüdâyî lütf-i Hakkı fikr edegör
Kemâl-i fazlına hem şükr edegör*

*Hüdâ'yı cân ü dilden zikr edegör
Ki zikri Hak hayat-ı câvidandır.*

38- Uşşak İlahi , Gûfte Hakkı

*Soydum kabayı aşkın elinden
Giydim abâyı aşkın elinden*

*Bir derd-i nâkim bir zerre hâkim
Bir sîne çakım aşkın elinden*

¹⁴ Sağman, a.g.e., s.318.

*Elleri bağlı ol şaha karşı
Derim Allah hû aşkın elinden
Eydan*

*Sevdim kemâli ol pâdiřâhı
Eylerim âhı aşkın elinden*

*Hakkıya yandım aşka boyandım
Âhir uyandım aşkın elin*

*Bir derd-i nâkim bir zerre hâkim
Bir sîne çakım aşkın elinden den*

39- Rast İlahi, Güfte: Şakir

*Nedir bu derdin bu matem ne
Gönül noldun ne ağlarsın gamın ne
İlâcın ne acepki merhem ne
Gönül noldun ne ağlarsın gamın ne*

*Vatandan ayrı düştün bildiğim bu
Ki feryadında gûş edem senin hû
Aceb zülfün dilârâ mı ya gîsû
Eydan*

*Senin aşkın komaz elbette tehî dest
Değil uřşâk içinde merteben pest
Meęer hamr-ı elest etmiş seni mest
Eydan*

*Seni senden alan kimdir bilirsen
Sen hicre salan kimdir bilirsen*

*Bu Şâkirle kalan kimdir bilirsen
Gönül noldun ne ağlarsın gamın ne*

40- Segâh İlâhî, Düyek, Güfte: Yunus Emre

*Dervişlik başdadır tacda değildir
Kızdırmak oddadır sacda değildir
Ararsan Allah 'ı kalbinde ara
Kudüs 'de Mekke 'de Hac 'da değildir*

*Eğer bir müminin kalbini kırarsan
Hakka eğlediğin secde değildir
Kabul et Yunus 'un erken sözünü
Tizcek gelir başa geççe değildir.¹⁵*

¹⁵ Bursalı Duhanî Şerif'in bestelediği güfteler için bkz. Ergun, *TMA*, ss.547-553

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	HASAN HÜSEYİN ORHAN
Tez Adı	CELVETİYYE'DE MÛSİKÎ
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER
Anabilim Dalı	TÜRK İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğr. Görevlisi Muhammet Zinnur Kanık
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :

İmza :